

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

870.4
NM19

CAROLI NIPPERDEII

OPUSCULA

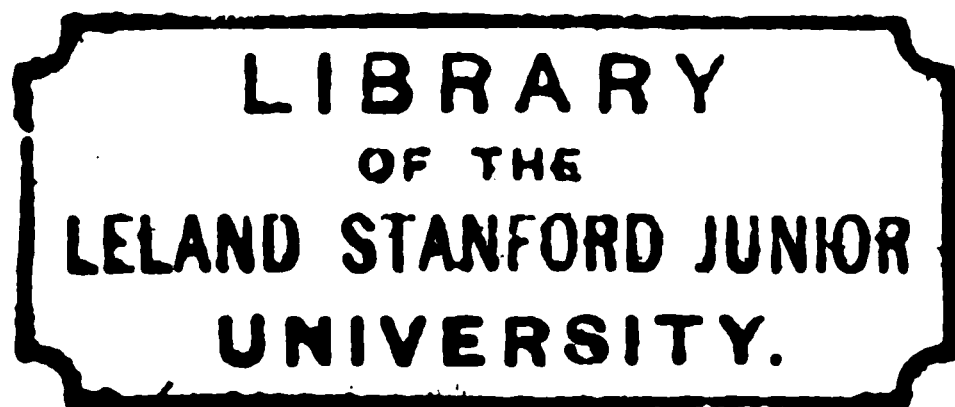

BEROLINI

APUD WEIDMANNOS

MDCCCLXXVII

A 6156

Spicilegia in Cornelio Nepote duo, cum prioris exemplaria fere divendita esse, alterum per plurium programmatum Ienensium seriem moleste discerptum a multis frustra requiri audisset, nova editione coniungere Nipperdeius ipse constituerat: nec tamen ut consilium exequeretur evenit. Mortuo Nipperdeio ut non solum illud negotium susciperem, sed omnia eius scripta sive per academici officii opportunitates publicata sive in ephemeridum litterarum voluminibus sparsa uno corpore comprehensa ederem, auctor mihi fuit Ioannes Reimerus bibliopola ornatissimus. Cui eo libentius obtemperavi, quia talem collectionem et viri primarii memoria dignam et eandem eis qui studia litterarum et antiquitatum Romanarum colunt, gratam utilemque fore persuasum erat. Exclusi autem ab hoc opusculorum volumine libellum de legibus annalibus rei publicae Romanae commentationibus societatis litterariae Saxonicæ anni MDCCCLXV insertum, simul seorsim evulgatum et facile parabilem: contra recepi ineditas orationes duas de ratione et usu studiorum philologiae et quaedam in manu scriptis Nipperdeii relictæ aut ex scholis ab eo habitis excerptæ. Quæ in suis exemplaribus ille correxerat aut adnotaverat sat pauca numero religiose adhibui eaque uncis distinxi. Mihi si quæ monenda addendæ videbantur, litteris obliquis adscripsi et cancellis inclusi. Ceteroqui auctoris exemplar ne in scribendi quidem et interpungendi

ratione deserui, nisi quod aliquotiens aequalitati et lectoris commoditati consulendum erat.

Typothetae errata praeter leviora quaedam (ut p. 115, 6 et 161, 8) haec relegendem fugerunt: p. 102, 8 Proprius pro Propius; 144, 4 ab ima codibus pro codicibus; 167, 2 obectum pro obiectum; in adnotatione p. 23 diem pro idem; 44, 3 Ultraiectino pro Ultraiectina.

*Argentorati
m. Sept. a. MDCCCLXXVII.*

R. SCHOELL.

	Pag.
In Cornelio Nepote spicilegium criticum (1850)	1
Spicilegii alterius in Cornelio Nepote partes vi (1868—1871)	121
Zu Tacitus.	
Emendationes historiarum Taciti (1855)	199
Vorläufige Bemerkungen zu den kleinen Schriften des Tacitus (1863. 1864)	223
Germania	223
Agricola	234
Dialogus	274
Miscellen (1846. 1847)	341
Anzeigen (1847. 1848)	343
Orelli's Ausgabe des Tacitus vol. I	343
Heraeus Studia critica in Mediceos Taciti codices	375
Tagmann de Taciti Germaniae apparatu critico	384
Miscellen zur römischen Prosa.	
I. Zur Geschichte der römischen Historiographie (1851) . . .	399
*II. Von der antiken Historiographie überhaupt und der römischen insbesondere	411
III. An Theodor Mommsen (1862)	422
IV. Zu römischen Historikern	440
1. Livius. Florus (1846)	440
2. Der Vater des Geschichtschreibers Trogus Pompeius (1847)	441
3. Zu Iustinus (1848)	441
4. Zu Caesars Fragmenten (1851)	448
5. Zu Frontinus (1851)	450
6. Zu Sallust (1874)	452
V. Zu Cicero (1847. 1848)	456
1. Zu Cicero's Briefen	456
2. Zu Cicero's Reden und Briefen	458
Zu Horatius.	
De locis quibusdam ex primo satirarum commentatio prior (1857)	471
De locis quibusdam ex primo satirarum commentatio altera (1858)	490

I.

Cornelii Nepotis reliquias qui secundum artis leges recenseret primus inventus est anno **MDCCCXLI** Carolus Ludovicus Rothius Brisigavus. Nam Beneckius eodem fere tempore (etsi enim extrema editionis suae anno **MDCCCXLII** exeunte scripsit, non viderat tamen editionem Rothii) cum nova subsidia non comparasset, paratis non ea qua par erat diligentia usus esset, quippe qui fungi sese officio posse confideret si editiones Bardilii, Fischeri, Heusingeri adhibuisset, neque de auctoritate codicum satis recte existimare neque eum inde quem licebat fructum percipere potuit. Idem ad scriptoris verba coniectura emendanda tantum attulit ut nihil sane dignum commemoratione effecisse videatur. Sed Rothius et apparatus eum collegit et de auctoritate codicum ita iudicavit et quae hac auctoritate effici poterant tam diligenter et considerate persecutus est perpauca ut desideres quin huic parti critici muneris plene satisfecisse censendus sit. Quas reliquias cum colligere in animo sit antequam ad alteram critici officii partem praetermissam a Rothio accedam, non repeterem ea quae recte ille de codicibus disputavit nisi quorundam qui post eum de Cornelio Nepote scripserunt eam infirmitatem et inconstantiam iudicii in hac re animadverterem ut quo fundamento emendatio scriptoris niti debeat nondum omnes satis perspexisse videantur. Dicam autem, ut par est, de iis tantum codicibus qui non uno et altero loco inspecti, sed aut plene aut certe perpetuitate quadam collati sunt. Et quamquam in minoribus quibusdam rebus paulo distinctius me hanc quaestionem persecuturum arbitror, exemplis tamen ex scripturis codicum afferendis supersedere possum, cum et qui accurate in hanc rem inquirere volent materiem omnem in margine editionis

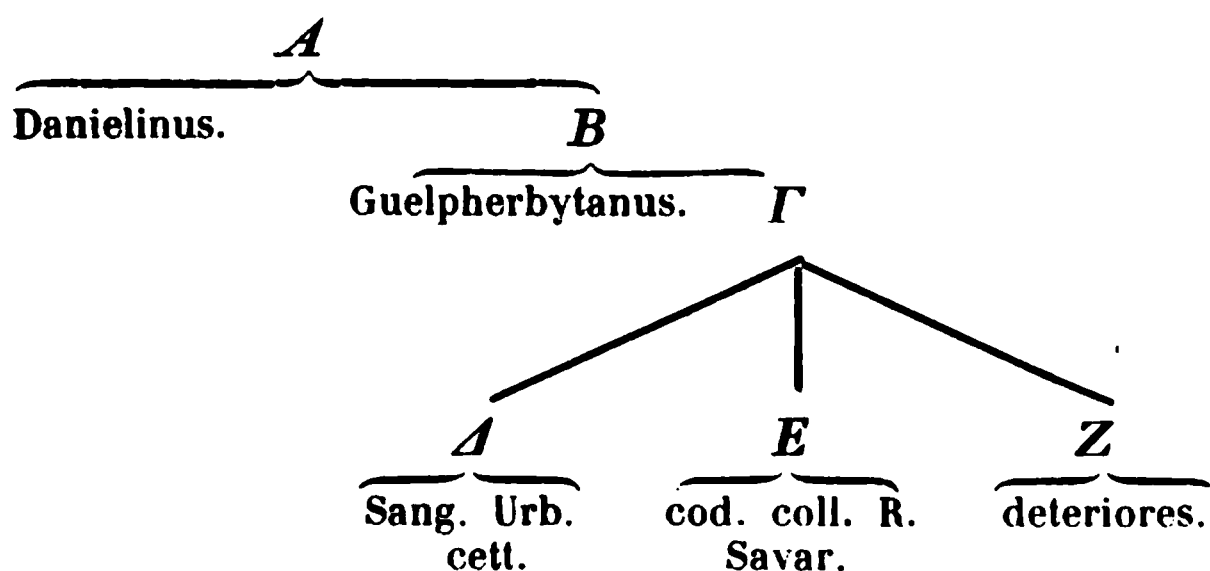
Rothianae apte dispositam habeant et qui hunc laborem defugient quod satis sit in Rothii commentatione quae est de auctoritate codicum possint invenire.

- 2 Quod igitur in plerisque veterum scriptorum libris qui aetatem tulerunt idem in Cornelio Nepote usu venit, ut codices omnes qui supersunt ex uno aliquo satis recenti vitiisque non paucis et lacunis deformato orerentur. Ex hoc codice qui periit duo alii sunt ducti, quorum alter est qui tamquam plures essent Danielinus et Gifanianus appellatur et unde permulta in editione Ultraiectina et simulatione Leidensis cuiusdam codicis (primum vocant) in commenticia eius collatione prolata sunt. Atque hunc codicem, qui saeculo sextodecimo a compluribus hominibus doctis versatus hodie frustra quaesitus est, longe altero praestantiorem fuisse cum menda permulta tum defectus omnium reliquorum codicum demonstrant quae ex hoc codice correcta sunt et expleta*). Etenim ille alter codex quem ex archetypo ductum diximus, qui item amissus est, fons extitit omnium reliquorum codicum quotquot adhuc praeter Danielinum sunt inspecti, iique item per duos codices ex illo propagati sunt, quorum alter superest, Guelpherbytanus, alterum qui periit communibus ceterorum codicum lacunis aliisque vitiis quibus soli Danielinus et Guelpherbytanus immunes sunt cognoscimus. Inde origo codicum trifariam dividitur. Nam ex uno codice orti sunt Sangallensis, Urbinas numero cccxxxvi, Faesulanus, Ottobonianus numero mcccclv, Alexandrinus numero dcclxviii, Patavinus et qui ad deteriores deflectit Monacensis; ex alio codices collegii Romani et Savaronis (atque inter haec duo genera Leidensis secundus et Vossianus primus ita fluctuant ut ille in

*) [*Haec de meliore archetypi propagine prolata ex parte retractanda esse post codicem Parcensem repertum Nipperdeius intellexit et in praefatione Nepotis a. 1867 recogniti breviter monuit ita: Ante annum mdcccliii optimae codicum familiae Cornelii Nepotis testes habebamus Danielinum sive Gifanium (unus enim codex fuit), Leidensem Boecleri, editionem Ultraiectinam; quorum scripturis diligentissime collectis rectissimo iudicio usus erat Carolus Ludovicus Rothius Eidem contigit, ut huius familiae novum testem Lovanii inveniret, codicem Parcensem; cuius collationem additis duabus scripturis codicis Batavici eiusdem generis, ad quem editionem Ultraiectinam exactam esse a Ioanne Cauco sagaciter coniecit, in Musei Rhenani volumine octavo publicavit.]*

plerisque cum priore, hic cum altero consentiat, ad quod etiam Vossianus tertius, de quo non satis constat, videtur pertinere); ex tertio denique reliqui omnes qui quidem paulo accuratius sint collati. Sed hi quos extremo loco commemoravi, quos brevitas causa deteriores appellabo, et in plura genera discedunt, et rursus in singulis cum horum generum confusio tum correctio ex aliis codicibus eius potissimum familiae cuius codices collegii Romani et Savaronis sunt apparet. Verum haec persequi inutile est, cum ea sit horum codicum condicio ut tum demum cum aut omnes aut plerique consentiant et quid in codice eorum principe scriptum fuerit demonstrent ad eruendam codicis archetypi scripturam adhiberi possint. Itaque his relictis quo facilius percipiantur quae de origine codicum disputavimus tabulam cognationis subieci, in qua codices qui perierunt Graecis litteris significati sunt.

3

Iam vero cum omnes codices qui supersunt ex uno illo quem littera *A* significavimus fluxisse compertum sit, ea quae Nepos scripsit non posse restitui apparet nisi quid in illo codice scriptum fuerit teneamus. Atque id quidem dubium non erit cum omnes codices consentiant; in dissensu codicum considerandum est quid sequendum videatur. Iam primum iis locis quibus Danielinus et ille alter codex cuius scriptura ex reliquis efficitur dissentiunt, cum ex iis rebus quas supra commemoravi Danielinum longe illi alteri codici praestitisse cognoverimus, ubicumque aberratum esse in Danielino certis argumentis demonstrare non potuerimus hunc ipsam codicis archetypi scripturam servasse censendum erit; sicubi erroris hic codex convictus fuerit id esse verissimum unde facillime error illius nasci potuerit. At plerumque antequam Danielinum et illum alterum codicem quem *B* diximus contendere possimus dissensus reli-

se publico iudicio committunt. Itaque neque ipsum neque alios aegre laturos spero quod editionem quam se emissurum promisit expectandam constitui. Quod si se ipse reprehenderit et in viam reduxerit, me molesta vituperandi necessitate liberari gaudebo; si in iis quae male mihi videtur egisse perseveraverit hisque alia vitia adiunxerit ex perverso iudicio de codicum auctoritate orta (nam ne quid deesset, fundamenta a Rothio posita levissime disiecit et disturbavit), eadem libertate qua de universa eius ratione dixi singula persequar neque defugiam officium minime illud quidem iucundum sed necessario subeundum. Ita enim aliorum superstitio aliorum levitas in has litteras invaserunt ut nisi unusquisque ab ea parte in qua se recte versatum esse confidit acriter eas propellat non videantur deleri posse.

Sed nos, ut de opera a nobis in recensendo et emendando Cornelio Nepote posita recte et plene homines docti iudicare possint, iam hoc libello expositis quae ex codice archetypo ascendenda Rothius reliquerat primum de universa ratione quam in emendando eo codice secuti sumus, tum de singulis locis quae opus erunt disputabimus.

Est enim hic scriptor ex eo numero in quibus difficilius quid emendandum quam quomodo emendandum sit discernas. Nam quid a scriptore profectum non videatur cum una ratione investigare possimus, ut quid aut in rebus falsum sit aut in sentiis corruptum aut in elocutione vel ab omni antiquitate vel a certa aetate abhorrens quaeramus, cum et ex illis generibus permulta et ex hoc peculiaria quaedam ita codicum auctoritate tradita videamus ut quin ipsi scriptori imputanda sint dubitare non liceat, permultis locis eam normam ad quam codicum fidem exigamus eripi nobis apparet. Sed tamen in hac re diligens observatio et constantia iudicii non mediocriter adiuvabunt. Nam ubicumque in vitia rerum aut sententiarum inciderimus aut singulare aliquid in elocutione offenderimus, primum quaeremus num quid eiusmodi omnino ab homine literato proficisci potuerit, deinde num aliis locis similia tradita sint quae scriptorem id quoque de quo dubitamus ita scribere potuisse fidem faciant. At est illud lubricum in primis et fallax negotium affirmare quid ex hoc genere de quo agimus in hominem litteratum cadere possit. Qua in re ante omnia eorum

nendi sunt ea quae ibi dicta invenient de causis cur Nepos libro de excellentibus ducibus exterarum gentium caput de regibus interposuisset postea a nobis reiecta esse et in editione reprehensa.

Praefationi et singulis vitis inscriptiones quae praeponi solebant codicem Monacensem secuti detraximus. Nam et a veterum scriptorum consuetudine abhorrent neque a Nepote positas esse initia earum vitarum de quibus edit. p. 47 ad principium Themistoclis diximus demonstrant. Ne in codice archetypo quidem fuisse sed in Danielino et reliquorum codicum principe primum adiectas esse discrepantia horum codicum ostendere videtur.

Milt. 2, 4 Rothius in addendis ex Danielino et Guelpherytano restitui iussit *Ibi brevi tempore barbarum copiis disiectis*: nos cum superioribus reliquorum codicum scripturam *barbarorum* probavimus. Nullum enim aliud exemplum invenimus quo Nepotem hac genitivi forma aliter atque Ciceronem et Caesarem usum esse demonstraretur. Nam Alc. 7, 4 in uno Guelpherytano scriptum est *barbarum* *); Ag. autem 4, 4 iidem illi codices qui Miltiadis loco *barbarum* exhibent *ephororum* servarunt, cum in reliquis scriptum sit *ephorum*. Paulo post, § 4, Rothius non improbasse videtur quod in codicibus scriptum est, *Chersoneso tali modo constituto*, et Beneckius ei scripturae analogiam certe non refragari contendit, si vocabulum *Isthmus* spectetur. 15 Quam analogiam¹ qualem putaret vellem explicasset: neque enim ullam video. Timoth. vero 4, 2, ad quem locum provocat Rinckius, verbis recte distinctis vitium quod aut librariis aut scriptori imputabatur removimus**).

C. 8, 3 in optimis codicibus scriptum est *Nam Chersoneso omnes illos quos habitarat annos perpetuam obtinuerat dominationem*. Atque id quidem Beneckio tenendum erat qui Chabr. 3, 4 haec: *Conon plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Thracia, Timotheus Lesbo, Chares Sigeo* ita probavit ut ablativos aut pro genitivis aut pro ablativis adiuncta praepositione *in* positos putaret. Atque huius quidem loci rationem in annotatione edit. p. 85 declaravi. Quod autem Beneckius contendit urbium nomina

*) [idem in *Parcensi*.]

***) [cf. *Spicil.* II. 3, 5.]

ad Iustin. ii. 13, 5 alia exempla antiquorum scriptorum non attulerunt, nisi quod Beneckius corruptum locum Caesaris b. civ. iii. 35, 4 commemoravit, qui quomodo corrigendus videretur in Caesare meo dixi. Iam Nepotis loco, a quo hunc ablativi usum non minus alienum esse quam a reliquis bonis auctoribus certum est, omnes fere deteriores codices secuti *Chersonesi* ediderunt. Mihi leniore mutatione *in post nam* adiaci visum est. A qua correctione quod detertere me poterat, usus ille Nepotis in particula *nam* vocalibus praeponenda de quo post Lieberkuehnium in annotatione ad hunc locum edit. p. 47 dixi, de eo si quis ita statuet ut omnibus locis quibus vocalis sequatur praeter eos quibus particulae *et* — *et* legantur *nam* pro *namque* a librariis illatum putet, quod paulo audacius statui videtur, cum tam exigua pars librorum Cornelii Nepotis supersit, sed tamen si quis ita statuet, non minus hoc loco quam ceteris *nam* illud genuino *namque* substitui potuit antequam praepositio *in* excideret; sin loci illi mutandi non videntur, ut ne mihi quidem sunt visi, satis iis correctio nostra defendetur.

Them. 1, 1 reieci scripturam optimorum codicum, Guelpherbytani et Sangallensis: *Huius vitia ineuntis adolescentiae magnis sunt emundata virtutibus*, non ea de causa quod verbum *emundare* ante Columellam reperiri non videtur, id quod vituperavit Rinckius, sed quia hoc loco ineptum est. Emundantur enim quae sordes susceperunt, non ipsae sordes.

Eiusd. c. § 2 in optimis codicibus scriptum est *Is* (dicitur de patre Themistoclis) *uxorem Acarnanam civem duxit, ex qua natus est Themistocles*. Atque id quidem recte ea de causa reiectum est quia, si Nepos matrem Themistoclis ex Acarnania oriundam tradidisset, *Acarnanidem* ei scribendum fuisset*). Non potest autem fieri ut homo Attici familiaris Graecae linguae tam imperitus fuerit ut quo nomine homines ex Acarnania oriundi appellarentur nesciret; neque ullum similis peccati certum indicium apud eum reperitur. Nam quod ad Them. 9, 4 edit. p. 29 notavimus longe alius generis est. At multo gravius vitium plerique inferunt, cum deteriores quosdam codices secuti *Acharnanam* scribunt eoque matrem Themistoclis Acharnis, pago

*) [*Acarnanam defendit Buechelerum secutus G. Loeschcke de titulis aliquot Atticis. Bonn. 1876 p. 29.*]

generis eum uti potuisse. Et similiter scriptores Latini rei rusticae σκυτόαλην ex arboribus serendi causa decisam *clavam* et *clavolam* appellant; et Apollinaris Sidonius baculum philosophorum *clavam* dixit. Exempla praebebit Forcellinii lexicon s. vv. *clava* et *talea*.

Paus. 4, 5 in Danielino et Guelpherbytano haec leguntur: *Quem cum supplicem dei videret in ara sedentem, quaerit causae quid sit tam repentini consilii* et extremis verbis vel ascriptum vel suprascriptum *repentino consilio*. Hoc in Sangallensi, illud in plerisque deterioribus et, ut videtur, in familia ex codice *E* orta¹ (legitur certe in Vossiano primo et tertio et editione Savaronis) praelatum est, itemque editores antiquiores *repentini consilii*, recentiores *repentino consilio* probaverunt. Per se ipsum utrumque verum esse potest. Quod si nesciremus utrum illud *repentino consilio* ex codice petatum an coniectura inventum esset, aut etiamsi ex codice petatum esse constaret, tamen, cum qualis ille codex fuisset non teneremus, ratio postularet ut id quod in perpetuitate verborum positum est sequeremur neque ei scripturam dubiae auctoritatis praeferremus. At mihi quidem certum est neque in codice archetypo quicquam suprascriptum fuisse quod ex codice petatum sit nisi ex eo unde archetypus est descriptus neque in reliquos codices quicquam ex codicibus nisi qui ea ratione de qua p. 2 diximus ex archetypo orti essent pervenisse. Haec me recte statuuisse intellegatur cum consideraverimus quemadmodum ex iis quae suprascripta sunt ea sint comparata quae iis quibus suprascripta sunt praeferre cogimur. Facili enim coniecturae debentur praef. 4 *cenam* pro *scenam*; Ar. 1, 2 *quamquam* pro *cumcum*; Chabr. 1, 2 *in eo* pro *in ea* vel ut novo errore in Guelpherbytano legitur qui illam correctionem habet, *in eam*; 3, 2 *posset* pro *possit*; Eum. 4, 4 *funere* pro *munere*. Oscitantia librarii aliud exarantis atque in codice quem describebat legebatur, sed postea codice accuratius inspecto errorem corrigentis haec orta sunt: Paus. 5, 1 *ammoneri* al. *admoneri*; Dion. 2, 1 *magis* (aberrarat librarius ad verba c. 1, 5 *magis admirati*) suprascripto *maxime*; 10, 2 *facta* suprascripto *mutata* in uno Guelpherbytano (in reliquis est *mutata*); Dat. 4, 5 *capit* suprascripto *sumit* (*sumit* habet Danielinus *)); Pel.

*) [*diem Parcensis*.]

4, 4 *lucide* correctum *dilucide* (*dilucide* Danielinus); Timol. 4, 3 *constituerunt* suprascriptis *constituissent tum*; Hann. 3, 4 *effecto* correctum *suffecto* in Guelpherbytano (peculiaris error est huius codicis); Att. 9, 2 *commendationem* suprascripto *vel commoditatem* in Danielino et 10, 5 *praesidium* suprascripto *vel praesidio* in eodem (*commoditatem* et *praesidio* ceteri omnes). Ag. 3, 2 non definio utrum mala coniectura in archetypo supra *insigniusque* scriptum fuerit *insignibusque* an hoc per errorem scripto illud corrigendi causa suprascriptum sit, sed alterutrum in causa fuit ut in Danielino*) scriberetur *insignibusque*, in Guelpherbytano *insigniisque* suprascriptis *u* et *l'bus*, quorum priore is qui hunc codicem exaravit ipse suum errorem correxit. Denique dubitationem librariorum de scriptura codicis quem describebant haec significant: Iph. 2, 2 *adduxit al. adcluxit***) in Danielino; Ag. 4, 4
 20 *iussu* suprascripto *missu* in Danielino, *missu* suprascripto *iussu* in Guelpherbytano, nisi potius hoc fuit in utroque codice. Atque ita ea quae recta sunt ex hoc genere comparata esse videmus; quid quod aliis locis ea quae aut in codice archetypo aut in eo quem *B* diximus suprascripta fuisse apparet deteriora esse altera scriptura demonstrari potest? Nam Alc. 8, 3 si Nepos ita scripsisset: *Alcibiades ad exercitum venit Atheniensium ibique praesente vulgo agere coepit: si vellent, se coacturum Lysandrum dimicare aut pacem petere; spondet Lacedaemonios eo nolle classe configere quod pedestribus copiis plus quam navibus valerent; sibi autem esse facile Seuthem, regem Threcum, deducere ut eos terra depelleret; quo facto necessario aut classe conflicturos aut bellum composituros* (ita enim haec distinguenda sunt, non, ut Wiggersius, qui *spondet* invenit, et Rothius fecerunt, *spondet* superioribus verbis adiungendum, quo facto et post ea verba, quae legentes omnes illis *agere coepit* coniungent, praeter expectationem *spondet* adiicitur et quae excipiunt plane abrupte inferuntur), ita igitur ut dixi si Nepos scripsisset, nemini in hac oratione quicquam mutandum videri poterat. At qui haec inveniret: *ut eum terra depelleret; quo facto necessario aut classe conflicturum aut bellum compositurum*, ei facile apparet quae causa esse potuerit cur his illa quae paulo ante posuimus substituere mallet.

*) [et in *Parcensi*]

**) [cf. *Spicil.* II. 3, 4.]

Ticino flumine, cum in quo consederant agrum Insubrium appellari audissent, cognomine Insubribus pago Haeduorum ibi omen sequentes loci condidere urbem; quo loco mihi non cognominem scribendum, id quod Io. Fridericus Gronovius coniecit, sed *Insubribus* delendum videtur. Sive enim Gronovii coniecturam sequimur sive codicum scripturam ita explicamus ut pagum Haeduorum cognominem dici statuamus Insubribus qui adventu Gallorum illum agrum tenuerint (quamquam num hoc tradere Livius voluerit admodum dubium videtur), inepte *Insubribus* adiicitur, quasi nomine agri Insubrium posito quod nomen pagi Haeduorum fuisset dubium esse¹ posset. Nam quod alii ita interpretantur⁵⁷ ut pago Haeduorum cognomen Insubribus fuisse significari existiment, neque cognomen illud sed nomen pago erat neque unius substantivi ablativus ita poni potest ut participio verbi esse intellecto ablativi absoluti vice fungatur.

Pel. 4, 4, ubi haec leguntur: *Itaque haec liberandarum Thebarum propria laus est Pelopidae*, nescio qui factum sit ut neque ipse attenderem neque eorum reminiscerer quae Madvigius epist. ad Orell. p. 436 disputavit. Rectissime enim ille gerundivum de praeterito tempore poni negavit et hoc Nepotis loco *liberatarum* scribendum esse monuit.

Ag. 6, 3 cum in reliquis codicibus scriptum esset *Sic adolescentulos simulata laudatione recuperavit et adiunctis de suis comitibus locum tutum reliquit*, in Guelpherbytano *adulescentulis*, in editione Ultraiectina *adulescenteis*, et Rothius et Beneckius *adulescentis* scribendum coniecerunt. Recte statuit uterque incredibile esse eum qui editionem Ultraiectinam correxit *adulescenteis* positurum fuisse, si in codice Danielino *adulescentulos* invenisset. Sed dubium est utrum *adulescentis* invenerit (nam hunc accusativi exitum recte Rothius in Danielino fuisse iudicavit ubicumque alterum qui in Ultraiectina est, rarissimum illum in libris antiquis neque in ullo alio Nepotis codice inventum, enotaverat Daniel; quod ille fecerat amore quodam huius formae hominibus aetatis suae communi ductus non minus quam Gifanius cum *Thraeces* et *Thraeciam* in eodem codice se legisse simulat, pro quibus *Threces* et *Threciam* scripta fuisse recte idem Rothius Danieli et reliquis Nepotis codicibus credidit: nam ne in aliorum quidem scriptorum libris nisi perpaucis locis illae formae inveniuntur), sed ut dicere institueram, dubium est

strant quae Milt. 5, 3 et Att. 20, 4 scripta sunt, priore loco *acie e regione instructa nona partis summa*, altero *exul tum his terris*, cum scribi deberet illo *acie regione instructa non apertissima*, ut restituit Rothius, hoc quod Paulus Manutius invenit, *ex ultimis terris*. Eadem de hoc loco in Philologi vol. 1 p. 667 disputavi.

Eum. 7, 4 haec in codicibus scripta et ab omnibus editoribus servata sunt: *invidiam verens, quam tamen effugere non potuit, si potius ipse alienigena summi imperii potiretur quam alii Macedonum, quorum ibi erat multitudo, in principiis Alexandri nomine tabernaculum statuit in eoque sellam auream cum sceptro ac diademate iussit poni eoque omnes quotidie convenire, ut ibi de summis rebus consilia caperentur, credens minore se invidia fore, si specie imperii nominisque simulatione Alexandri bellum videretur administrare*. At nequaquam Eumenes sperare poterat minore se invidia fore quamdiu ipse bellum administrare videbatur, quamvis hoc se Alexandri auspiciis facere diceret. Nam id nobiles illi Macedones neque Eumenem affectare putabant neque ipsi affectabant ut suis auspiciis bellum administrarent, sed cum id auspiciis liberorum Alexandri administraretur, his auspiciis ipsos potius quam Eumenem administrare aequum censebant. In eadem igitur sententia mansissent, si Eumenes se Alexandri
 60 auspiciis¹ bellum administrare simulasset. Et res ipsa et reliquorum scriptorum narratio docet contentionem de imperio ita tollere studuisse Eumenem ut id eorum ducum qui aderant nemini concederetur, sed ab ipso Alexandro teneri simularetur. Atque ita Nepotem quoque de Eumenis consilio retulisse demonstrant verba § 3: *Nam cum non ad Eumenis principia, sed ad regia conveniretur atque ibi de rebus deliberaretur, quodammodo latebat, cum tamen per eum unum gererentur omnia*. Itaque non *administrare*, sed *administrari* scripsit.

Inter haec verba quae modo emendavimus et ea quae ad emendationem nostram confirmandam ascripsimus in codicibus haec interiiciuntur: *Quod et fecit*. Hic cum Heusingerus *fecit* eadem significatione atque *effecit* poni posse negasset et *Quod effecit* scribendum dixisset, alii oblocuti sunt alii assenserunt, non ita tamen ut iis qui Heusingero repugnaverant satis firmiter responderent. Atque Bremius quidem nihil attulit refutatione dignum ascriptis locis Paus. 2, 5 et Eum. 2. 5, quorum priore

in omnibus fere codicibus, certe in optimis non *fecerit*, sed *perfecerit* legitur, altero, ubi haec leguntur: *interficere conatus est; et fecisset, nisi ille clam noctu ex praesidiis eius effugisset*, iam Heusingerus monuerat verbum *facere* ut saepe vicibus verbi antea positi fungi, ita ut *fecisset* idem esset atque *interfecisset*. Bardilius vero ascripsit ex Nepotis Ep. 3, 6 *eamque summam cum fecerat*, ex Catull. 5, 10 *cum multa milia fecerimus* et quibus praecipue nititur ex eiusdem 74: *Gellius audierat patrum obiurgare solere, si quis delicias diceret aut faceret. Hoc ne ipsi accideret, patrum perdepsit ipsam uxorem et patrum reddidit Harpocratem. Quod voluit fecit: nam quamvis irrumet ipsum nunc patrum, verbum non faciet patruus*. Poterat permulta, qualia ex pluribus generibus collecta sunt in lexico Forcelliniano. At his non demonstratur verbo quod est *facere* praeter actionem eventum actionis significari, id probatur quod exemplis probari non est necesse, cum aliquem efficere aliquid aliis indiciis intellegatur, saepe hunc eam rem quam efficiat *facere* dici. Neque hoc magis in illo verbo accidit quam in aliis quae actionem significant. Velut cum me viam munire dico, et *facere* me quae viae muniendae sint et hac actione ut via muniatur efficere significare possum, sed alterum ita tantum si eventus aliis indiciis cognoscatur. Ita et Epaminondae loco et apud Catull. 5, 10 *summam et multa milia effecta* esse ex totius loci sententia perspicimus et apud eundem 74, 5 *quod voluerat effecisse Gellium* intellegimus:¹ nam id unum voluisse eum poeta dixerat, ⁶¹ *hoc ne ipsi accideret*, quod inepte fecisse diceretur, nisi effecisset. Eumenis vero loco a quo disputatio nostra nata est in relativo *quod*, cum id adiuncto verbo *fecit* non minus ad *credens* quam ad reliqua quae superiore enuntiato continentur referri possit, nullum indicium inest unde effecisse Eumenem intellegamus quod fecisse dicatur. Itaque hic necessario *Quod effecit* scribendum erat.

Eum. c. 8 refertur Antigonum, cum duae essent viae quae ad hostium hiberna pervenire posset, altera longior et copiosa, brevior altera, sed per loca deserta et inopia aquae laborantia, ut imprudentes adversarios opprimeret, breviori ad eos contendere constituisse. Deinde § 7 haec in codicibus leguntur: *Ad hanc rem conficiendam imperavit quam plurimos utris atque etiam culleos comparari, post haec pabulum, praeterea cibaria*

quibusdam confectis damnatus traditus est undecimviris. Sed in-⁶⁴ epte commemoratur Phocioni ne perorandi quidem et causam dicendi facultatem esse datam antequam iudicium haberetur, quam facultatem si ille eo tempore petisset, iure esset negata. Et res ipsa et quae ab aliis scriptoribus traduntur ostendunt Nepotem in iudicio Phocioni eam facultatem ademptam retulisse. Quod si quis hoc quidem sponte ab omnibus qui haec legant intellegi neque fuisse cur a scriptore declararetur, *iudicio* autem sententiam iudicum significari putet, neque ita aliquem iudicio damnari dici existimo reliquis quae in iudicio fiunt exclusis neque hic certe id fieri poterat. Nam legitima illa quibus confectis iudicio damnatus dicitur Phocion, cum proxima ante sententiam iudicum esset peroratio rei, antequam perorandi facultas adimeretur confecta sint necesse est. Itaque recipiendum erat quod in codice Axeniano sive casu sive consilio scriptum est, *in iudicio*, et haec verba sic distinguenda: *Qua de re ne perorandi quidem ei data est facultas et dicendi causam in iudicio; legitimis quibusdam confectis damnatus traditus est undecimviris.* Nam ne ita quidem, si *in iudicio* scribitur, haec verba a superioribus separari possunt, ne quae sequuntur ideo dici videantur in iudicio facta esse ut quae antea commemorantur non in iudicio, sed nescio quando facta esse demonstretur. Vocabulis *in* et *inde*, quae eadem nota \bar{i} significantur, nulla in codicibus aut facilius aut saepius permutantur*).

Timol. 3, 4 Freinshemius vidit inepte haec in codicibus scribi: *Cum tantis esset opibus ut etiam invitis imperare posset, tantum aulem amorem haberet omnium Siculorum ut nullo recusante regnum obtineret, maluit se diligi quam metui*, idemque una littera abiecta, ita ut pro *obtineret* scriberet *obtinere*, corruptam sententiam emendavit. Secutus est nemo; tres omnino quod sciam refutare Freinshemium conati sunt. Atque horum Bosius quidem nimis nugatorie re vera Timoleontem imperium obtinuisse narrat, qui id proximis verbis deposuisse dicatur. Quasi vero idem esset imperium atque regnum. Id ipsum inepte diceretur tantum amorem omnium Siculorum habuisse Timoleontem ut nullo recusante imperium obtineret: neque enim hoc quidem permagnum erat. Heusingerus vero et Tzschuckius

*) [add. Spicil. II. 5, 12.]

Heusingerus nos relegat, nihil affert quod ad rem de qua agitur pertineat. Recte in editione Ultraiectina scriptum est *in quo*.

Ham. 2, 3 perversam sententiam habent haec verba: *Quibus malis adeo sunt Poeni perterriti ut etiam auxilia a Romanis petierint eaque impetrarint*. Neque enim eo quod perterriti erant Poeni efficere poterant ut Romani auxilia mitterent. Nepos scripsit *impetrarunt*.

Hann. 5, 2 non toleravi quae in codicibus scripta sunt: *Quo repentino obiectu viso tantum terrorem iniecit exercitui Romanorum ut egredi extra vallum nemo sit ausus*. Nam nomine quod est *obiectus* antiquiores pedestris orationis scriptores omnino non sunt usi, ab omnibus autem ita positum est ut actio significaretur. Hic vero id quod obiiciebatur intellegendum esset. Deinde iure Bremius miratus est non eiusmodi participium hic esse positum quo quid ab Hannibale esset factum indicaretur. Haec omnia removentur lenissima mutatione quae in editione Ultraiectina abhibita est. Scribendum est enim *Quo repentino obiecto viso*; in quibus *viso* nomen esse, *obiecto* participium neminem fugere potest *).

Hann. 8, 4 haec in codice archetypo scripta fuerunt: *At Hannibal anno tertio postquam domo profugerat, L. Cornelio Q. Minucio consulibus, cum v navibus Africam accessit in fnibus Cyrenaeorum,¹ si forte Carthaginienses ad bellum Antiochi spe fiduciaque, cui iam persuaserat ut cum exercitibus in Italiam profisceretur*. Quae cum vitiosa esse appareret, Rothius deleta particula *ut* deinceps *profiscerentur* scribendum coniecit idque Klotzius probavit. Idem ego facere non dubitarem, si quod Klotzius existimavit in archetypo scriptum fuisset *profiscerentur*, id quod in uno deteriore codice et editione Argentoratensi legitur. At non solum interpolatum aliquid statuere, sed etiam alterum ita corruptum ut tum demum si hoc corruptum fuerit causa interpolationis perspiciatur quid est aliud nisi dubia dubiis probare? Superest igitur ut excidisse quaedam iudicemus; quod idem ante aliquot saecula complures iudicasse indicio sunt quae in codice Urbinatense in margine sunt ascripta, *excitare posset*, in codice collegii Romani aliisque post *fiduciaque* inserta, *inducere posset*, in Monacensi post *Antiochi* adiecta, *incitare pos-*

*) [cf. Spic. II. 3, 44.]

rent: utrum omnibus ad hanc rem opus fuerit necne plane ad rem de qua agitur non pertinet. Id vero agebatur ut pecunia omnis conservaretur. Itaque Nepos *omni* scripsit; unde repetita proxima littera *omnis* et deinceps *omnes* a librariis factum est. Quid ab auctore scriptum esset perspexit qui epitomas harum vitarum confecit a Rothio ex codice Patavino editas, qui p. 494, 24 apud Rothium haec posuit: *pecuniam vero omnem statuis aeneis quas secum habebat inclusam secum ad Prusiam detulit.*

Hann. 14, 6. recte Lambino vitiosa visa sunt haec verba: *Postquam autem naves completas conspexerunt serpentibus, nova re perterriti, cum quid potissimum vitarent non viderent, puppes averterunt seque ad sua castra nautica retulerunt.* Pergamenos enim qui cum Bithyniis proeliarentur proras ad hostes conversas, puppes aversas habuisse apparet. Non poterant igitur avertere quod aversum erat. His contradici non posse putes; et tamen Lambinus nemini praeter Buchnerum persuasit. Plerique codicum scripturam satis defensam iudicant a Gronovio observatt. iv. 26 p. 827 ed. Lips., qui *puppes avertere* idem esse contendit atque *πρόμναν προύεσθαι*. Id quod fieri nullo modo potest. Notum est enim hoc Graecos illis verbis significare: navem ita remis promoveri ut puppis antecedit. Qua ratione cum quis ab hoste recedere vult, ei, si puppem ad hostem conversam habet, sane est avertenda; si aversam, qui fiet ut avertat? Non magis verba *puppes averterunt* defensa sunt a Bremio et Daehnio, quorum ille nihil his verbis indicari putavit nisi Pergamenos navibus abisse, Daehnius puppibus naves significari existimavit. Harum explanationum prior adeo est nugatoria ut refutari non debeat; pro navi autem puppis a nullo scriptore pedestris orationis paulo antiquiore posita est (de qua re dixit Quintil. viii. 6, 20), ne a poeta quidem ita, puto, ut sententia periclitaretur. Assentendum est igitur Lambino hactenus quod codicum scripturam vitiosam esse dixit: sed quae ei substituenda esse coniecit, 71 *proras averterunt*¹ aut *puppes adverterunt*, eorum prius omni probabilitate destituitur, alterum non ita esset a Nepote scriptum, sed *puppes ad hostes verterunt*. Melius Buchnerus *puppes converterunt* scribendum suspicatus est. Mihi tamen omnium maxime probabile visum est *puppes verterunt* a Nepote scriptum idque ut insolentius a librariis mutatum esse. Puppes eadem ratione qua terga verti dicuntur.

rectam rationem invenisse sibi visus est qua codicum scriptura defenderetur. Putavit enim Atticum ita se interposuisse ut ab iis hominibus a quibus Athenienses pecuniam aequa condicione mutuam sumere non potuissent ipse sumeret, et cum ei aequa condicione sumere liceret, eadem daret Atheniensibus; verbis autem *neque usuram unquam ab his acceperit* Atticum pro opera sua quam in comparanda pecunia collocasset mercedem non accepisse significari statuit. Iam quod Holtzmannus alia ratione nisi ea quam ipse demonstravit Atticum se interposuisse negavit, quia ita tantum verbum illud quod est *interponere* proprio significato poneretur, verum non est. Nam qui alterum difficultate liberat is quocumque modo id facit interponere se recte dicitur, nimirum inter difficultatem et eum qui difficultate premitur. Non repugno tamen quo minus hoc modo quem Holtzmannus exposuit Atticus se interposuisse videatur, modo ne hoc uno, sed sua quoque pecunia credita, et cum illo modo subveniret, aliena tamquam sua. Ita enim, statuendum esse et quae sequuntur et superiora *suis opibus inopiam eorum publicam levavit* ostendunt. Quae vero Holtzmannus verbis *ut neque usuram unquam ab his acceperit* significari opinatus est fieri non potest ut a Nepote significata sint. Nam ut omittam tam tenuem ac nullam potius laudem Attici, quod is sordidissimo quaestu abstinuisset, non credibile videri a scriptore esse commemoratam, neque *usura* ullo alio loco ita ponitur ut merces eius qui pecuniam compararit significetur neque hic eo significato positam esse sequentia demonstrant. Nam verbis *Quod utrumque* nullae res indicari possunt nisi quae proximis superioribus inde ab his *ut neque usuram* declarata sunt. Itaque cum ex inferioribus priora *Nam neque indulgendo inveterascere eorum aes alienum patiebatur* ad illa *neque longius quam dictum esset debere passus sit* referri appareat, altera *neque multiplicandis usuris crescere* et ad haec *neque usuram unquam ab his acceperit* referri et verbis *usuram unquam* idem significari atque *multiplicandis usuris* necesse est. Quod cum servata codicum scriptura fieri non possit, probanda est lenissima Gottschalchii correctio *ut neque usuram iniquam ab his acceperit*.

Att. 3, 3, cum relatum esset Atticum Athenis ita esse versatum ut summum Atheniensium amorem consequeretur, haec in¹ codicibus adiiciuntur: *Igitur primum illud munus fortunae*

quod in ea potissimum urbe natus est in qua domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eandem et patriam haberet et domum; hoc specimen prudentiae quod, cum in eam se civitatem contulisset quae antiquitate humanitate doctrinaque praestaret omnes, unus ei fuerit carissimus. Hic leve vitium extremorum verborum recte ab Heusingero sublatum est, qui *unus ei fuit carissimus* scribendum monuit. Gravius superiora verba occupasse *ut eandem et patriam haberet et domum* exposui in Philologi Schneidewiniani vol. I p. 668. Negavi enim eo quod Atticus Romae esset natus effectum esse ut is in eadem urbe domicilium haberet, quod non casu nascendi, sed eligendi iudicio constituerentur. Quo nomine reprehensus sum a Fleckeisenio, qui eiusdem Philologi vol. IV p. 339 nota 29 Nepotem *domum* hoc loco non dixisse ubi habitaret Atticus, sed ubi natus[•] esset contendit idemque discrimen significasse quod a Cicerone de legg. II. 2, 5 indicaretur his verbis: *ego omnibus municipibus duas esse censeo patrias, unam naturae, alteram civitatis et paulo post alteram loci patriam, alteram iuris.* Ego vero vehementer miror haec ipsa Ciceronis verba Fleckeisenium non edocuisse illa quae apud Nepotem leguntur non ita ut voluit explicari posse. Quid enim? cum patria et loci ubi natus est aliquis et civitatis significationem comprehendat, recte aliquis et patriam habere urbem et in eadem natus esse dicetur? Recte igitur eum loqui putabit Fleckeisenius qui se et corpus et caput habere dicat. Sed confugiet fortasse eo ut Romanos communi loquendi consuetudine eam tantum patriam dixisse contendat quae iuris esset idque ipso illo Ciceronis loco probari existimabit, quo cum Cicero villam prope Arpinum germanam suam et fratris patriam dixisset, Atticus paulo post *Sed illud tamen, inquit, quale est quod paulo ante dixisti, hunc locum germanam patriam esse vestram? numquid duas habetis patrias? an est una illa patria communis? nisi forte sapienti illi Catoni fuit patria non Roma, sed Tusculum.* Quod non est ita, neque umquam adeo Romani apertam vocabuli illius originem oblivisci potuerunt ut eo nascendi locum non significarent. Sed Atticus cum duas uni homini patrias esse non posse putaret (quod re vera fieri non potest cum accurate loquimur; potest patria inter duas urbes divisa esse), sed cum ita statueret Atticus, cum quis in alia urbe natus alius civis esset, quia iuris longe maior in vita hominum vis erat quam naturae eam tan-

tum cuius civis esset patriam recte dici existimabat. Itaque cum hac artiore significatione *patria*¹ nulla re adiecta dici non possit nisi de certae condicionis hominibus et ne de his quidem nisi minus accurate, nequaquam vero neque de his neque de aliis ita ut alteri vocabulo opponatur quod alteram patriae partem significet. quia cum duo vocabula inter se opponuntur plena significatione utrumque accipiendum est. neque illa *ut eandem et patriam haberet et domum* aliter intellegi posse atque a me factum est et recte mihi corrupta visa esse existimo. Neque coniecturae me poenitet eodem Philologi loco quem supra indicavi propositae: *ut eandem propriam haberet domum*: quorum verborum haec est sententia, Attico, in quamcumque se civitatem commorandi causa conferret, et ius fuisse Romae habitandi et ut ibi habitaret convenisse. Particulae *et* quas delevi vel exitu superiorum verborum male repetito nasci vel cum *patriam* scriptum esset interpolari potuerunt: *pria* autem et *ppria*, quo modo *patria* et *propria* in codicibus scribuntur, quam facile permutari potuerint apparet. Neque tamen ita certa esse puto quae conieci ut id ipsum quod Nepos scripserit me restituuisse contendam, neque illa recepissem si editio mea doctis hominibus parata esset. Tractavit haec eadem verba Bergkius in Mus. Rhen. vol. vii p. 159. Qui quae disputavit me non satis intellexisse fateor: quod autem verba *ut eandem et patriam haberet et domum* post *fuit carissimus* collocanda censet, id fieri non posse video. Nam domus Attico Athenae per tempus aliquod fuerunt, patria numquam, quippe qui neque natus esset Athenis neque civis factus.

Extrema verba eius loci de quo modo disputavimus, *unus ei fuerit carissimus*, et vitiosa dixi et recte ita a Heusingero correctam ut *fuit* ponendum moneret. Neque enim minus his verbis quam superioribus *quod in ea potissimum urbe natus est* ipse scriptor quid factum sit, non quid ab aliis aut traditum aut existimatum refert; qua una ratione coniunctivus poni poterat. Quo magis miror eundem Heusingerum c. 46, 4 non animadvertisse vitiose haec in codicibus esse scripta: *Humanitatis vero nullum afferre maius testimonium possum quam quod adolescens idem seni Sullae fuerit iucundissimus, senex adolescenti M. Bruto, cum aequalibus autem suis Q. Hortensio et M. Cicerone sic vixerit ut iudicare difficile sit cui aetati fuerit aptissimus.*

tis rebus in exilium proficiscerentur. Hic verbis *necis causa* significari interpretantur *ob necem ab iis Caesari illatam*, provincias autem eas dici quae Bruto et Cassio Macedonia et Syria ad Antonium et Dolabellam translatis essent datae; quarum provinciarum eam quae Bruto decreta est Cretam fuisse ex Cic. Phil. ii. 38, 97 constat, de Cassii provincia nihil Cicero refert, reliqui dissentiunt: Appianus (iii. 8. 12. 16. 36. iv. 57) Cyrenas, ⁷⁶ Plutarchus (Brut.¹ 19) Africam, Cassius Dio (xlvii. 24) Bithyniam nominat. Atque horum Plutarchum quidem errare certum est, cum Cicero Phil. iii. 40, 26 Africam in annum 43 C. Calvisio decretam esse referat; Cassium Dionem eo argumento quo Dru-
mannus usus est hist. Rom. i p. 140, quod in Bithyniam Tillius Cimber profectus esset, erroris convincere non possumus: nam Tillius Cimber hanc provinciam anno 44 obtinuit, Cassio autem et Bruto qui hoc anno praetores essent in sequentem annum provinciae decernebantur: sed videtur tamen maiore fide dignus Appianus, qui omnium accuratissime has res persecutus est et cuius narrationem Plutarchi error videtur confirmare. Sed ut ad Nepotis locum revertamur, reliquis uti diximus explicatis ii qui codicum scripturam defendunt genitivum *provinciarum* aptum esse narrant ab inferioribus *desperatis rebus* et his significari putant Brutum et Cassium desperasse fore ut provincias decretas a senatu obtinere sibi liceret. Ex his omnibus plane nihil probari potest. Nam primum in vocabulo quod est *nex* nulla inest eius qui necem infert significatio sed eius tantum qui patitur. Deinde nullae omnino provinciae Cassio et Bruto ea de causa decretae sunt quia Caesarem interfecerant. Syriam enim et Macedoniam Caesar dederat; quas post mortem Caesaris retinuerunt non quod eum interfecerant, sed quia acta Caesaris confirmata sunt; Creta et Cyrenae datae sunt ut iniuria quam adeptis prioribus provinciis passi erant aliqua ex parte leniretur; eae vero provinciae quas hic a Nepote significatas esse docebimus decretae sunt ut honesta specie Roma abessent, ubi se tuto versari non putabant. Denique cur Brutus et Cassius Cretam et Cyrenas se obtinere posse desperarent nulla causa erat, neque res provinciarum desperare eos dici posse qui se provincias obtinere posse desperent apertum est. Itaque cum duplex mendum haec verba occupasse appareat, alterum a Cuicio correctum existimavi qui *dicis causa* scribendum coniecit;

citur ea condicione adiecta ut id fiat quod non fit. Indicativus futuri recte poneretur. *Desiderat* librarius scripsit soni similitudine verbi *legat* in errorem inductus.

C. 17, 1 haec in codice archetypo scripta fuerunt: *De pietate autem Attici quid plura commemorem? cum hoc ipsum vere gloriantem audierim in funere matris suae, quam extulit annorum xc, cum vii et lx se numquam cum matre in gratiam redisse, numquam cum sorore fuisse in similitate, quam prope aequalem habebat.* Quae cum vitio laborare perspectum esset, in plerisque codicibus esset ante vii et lx, in Otloboniano haberet post ea verba adiectum est, in aliis aut cum aut et hoc et sequentia vii et lx deleta sunt. Horum neque quicquam probabiliter fit, neque cum esset vii et lx, quod editores receperunt, sed cum ipse esset vii et lx, ut accurate oratio conformaretur, scribi debebat; qua in re etsi Nepotem negligentius versatum esse constat, tamen coniectura per se improbabili talia ei obtrudi ratio non videtur. Equidem nihil hic excidisse iudico, sed cum particulam ortam esse ex litteris *ann*, quo compendio *annis* significatum erat.

C. 18, 1 recentiores plerique defendunt haec quae in codicibus leguntur: *Moris etiam maiorum summus imitator fuit antiquitatisque amator; quam adeo diligenter habuit cognitam ut eam totam in eo volumine exposuerit quo magistratus ornavit.* Hic verbis *magistratus ornavit* significari putant Atticum magistratus relatis eorum rebus gestis celebrasse. Sed primum *ornare*, quod est instruere, saepe significat speciosum aliquid reddere, celebrare non magis quam nostrum *zieren*, nisi *laudibus* vel simile quid adiiciatur. Deinde quis tandem sibi persuadebit Atticum libro in¹ quo omnem populi Romani antiquitatem exposuisset si magistratus potius quam universum populum Romanum sibi celebrare visum esse; in quo quidem, cum omnes res illustres populi Romani essent notatae, permulta relata fuisse apparet quae nihil facerent ad laudem magistratum. Relinquitur ergo ut Atticum hoc libro magistratus instruxisse interpretemur quo illi in re publica administranda adiuvarentur. At hoc quoque ineptum est. Nihil enim praeter historiam hoc libro comprehensum erat, qua exposita non magistratus magis quam omnes qui aut in re publica versarentur aut antiquitatis studiosi essent adiuvabantur; nihil de iis rebus quae ad ipsam honorum ad-

est, de qua re dixi ad Paus. 3, 5 editionis p. 38, tamen, cum inter duas scripturas pari auctoritate commendatas optio datur, ratio postulat ut eam eligamus qua recepta rectius auctorem scripsisse iudicandum est. Quod si Nepotem *Tanta enim prosperitas Caesarem est consecuta* scripsisse putamus, neque ulla ex parte haec reprehendi possunt neque quomodo a librariis *Caesarum eum* poni potuerit difficilius explicatur. Aut enim, cum errore scriptum esset *Caesarum*, ab aliquo qui accusativum desiderabat *eum* interpolatum est, aut cum aliquis prosperitati genitivum adiungendum putasset et ut *Caesarum* scribendum esse significaret litteram *u* supra extremam syllabam posuisset, primum *Caesar eum*, deinde, ut aliqua esset orationis forma, *Caesarum eum* positum est. Itaque ut alii complures item ego hanc rationem praetuli, qua iam is usus est qui codicem *A* aut scripsit aut emendavit.

Att. 20, 1 nonnulli haec probarunt quae scripta fuerunt in codice archetypo: *Quamvis ante haec sponsalia non solum cum ab urbe abesset, numquam ad suorum quemquam litteras misit quin Attico mitteret quid ageret, in primis quid legeret quibusque in locis et quamdiu esset moraturus, sed etiam cum esset in urbe et propter infinitas suas occupationes minus saepe quam vellet Attico frueretur, nullus dies temere intercesserit quo non ad eum scriberet* cett. Hic Heusingerus *intercesserit* probabat, quia particulae *quamvis* rectius coniunctivus adiungeretur; quo fiebat ut hoc recepto ne supra quidem *misit* sed *miserit* scribendum existimaret. Verum cum *quamvis* pro *quamquam* positum sit, coniunctivus ei particulae adiungi nequit. Aliam rationem inierunt Tzschuckius et Beneckius, qui coniunctivo *intercesserit* modeste affirmari interpretati sunt; et poterat hac ratione et hic coniunctivus recte a scriptore poni et supra indicativus, siquidem superiora non modeste affirmanda, sed pro certis narranda putaret. Sed si Nepos scripsisset *nullus dies temere intercesserit*, non poterat subiicere *quo non ad eum scriberet*, debebat *quo non ad eum scripserit*. Itaque recte Lambinus correxit *intercessit*, quod in Schotti codice scriptum fuit.

II.

84

Ex eodem codice unde omnes libri originem ducunt in quibus Cornelii Nepotis liber de excellentibus ducibus exterarum gentium et ex libro de historicis Latinis vitae Attici et Catonis leguntur duo fragmenta ad nos propagata sunt quae et verba esse ex epistola Corneliae Gracchorum matris et ex Cornelio Nepote excerpta in eo codice traditum fuit. Haec fragmenta quin genuina essent cum antiquiorum nemo praeter Schottum dubitasset, primus Heerenius opusc. hist. p. 94, deinde Langius in silvulis Portensibus, quae et in actis seminarii regii et societatis philologicae Lipsiensis a Beckio editis vol. I part. II p. 174 sqq. et in Langii opusculis leguntur, novissime Mercklinus in libro quem de Corneliae Gracchorum matris vita, moribus, epistolis scripsit, edito Dorpati anno MDCCCXLIV, argumenta protulerunt quibus illa non a Cornelia sed a falsario composita esse comprobaretur. Atque horum sententiam recentiorum alii secuti sunt, alii reiecerunt, alii utrum probarent an improbarent dubitarunt; qui argumenta ab illis prolata refelleret nemo inventus est. Itaque cum de excellentibus ducibus exterarum gentium, Catone, Attico fragmentisque a Iacobo Friderico Heusingero primum editis ita a superioribus disputatum sit ut, quamquam non omnia argumenta probem quibus haec a Cornelio Nepote scripta esse defensum est, tamen quid de summa quaestione iudicandum sit nemo dubitare posse neque, si qui dubitent, operae pretium facturus videatur qui retractata quaestione horum dubitationes tollere studeat, his omissis causae a superioribus desertae patrocinium suscipiendum visum est, ut duo illa epistolarum fragmenta et a Cornelia scripta et a Nepote relata existi-

potuisse? At potuisse ipsa C. Gracchi verba a Mercklino allata demonstrant. Neque enim video quid intersit utrum filius patrem an mater filium nomine appellet*). Atque quod magis mirum videatur Mercklino, se ipsi homines nomine appellant, non solum cum secum tamquam cum alio colloquuntur aut alium de se dicere fingunt, sed etiam cum neutrum horum significare volunt. Notum est illud Aemilii Scauri: *Q. Varius Sucronensis ait Aemilium Scaurum rem publicam populi Romani prodidisse; Aemilius Scaurus negat*, et Cicero Phil. II. 28, 70 Antonium crebro de se usurpasse dicit *et consul et Antonius*. Ego vero non putaveram quemquam ignorare eo consilio homines et se ipsos et proxima affinitate coniunctos eodem modo appellare quo ab alienis appellentur ut qualis ille de quo dicunt ab omnibus existimetur significant. Docebunt hoc Mercklinum quae Cicero illo loco Antonium irridens adiicit. *Hoc est, inquit, dicere et consul et impudicissimus, et consul et homo nequissimus*. Gravissime igitur Cornelia non Tiberium, hoc est filium, sed Tiberium Gracchum, hoc est praestantissimum filium, ab inimicis necatum scripsit.¹

98 Supersunt argumenta ab adversariis ex oratione petita. De quibus priusquam dicamus paucis respondendum est Godofredo Bernhardio, qui hist. litt. Rom. p. 88 not. 452 haec posuit: 'Der unbekannte verfasser', inquit, 'von zwei vorgeblichen briefen der Cornelia die dem Cornelius Nepos beigegeben werden muss sich von ihrer sprache eine wunderliche vorstellung gemacht haben, worauf schon die betrachtung von Cic. de orat. III. 12 nicht führen konnte.' Eo Ciceronis loco haec loquitur M. Crassus: *Equidem cum audio socrum meam Laeliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod multorum sermonis expertes ea tenent semper quae prima didicerunt), sed eam sic audio ut Plautum mihi aut Naevium videar audire*. Videtur igitur Bernardius nimis recentem horum fragmentorum colorem existimasse. Id recte iudicatum esse concedo si iis comparentur quae ex Naevio supersunt, quamquam reputandum est orationem antiquiorum scriptorum qui interierunt sine dubio

*) (Tac. ann. III 46 vosque oro, liberis meis consulatis, ex quibus Cn. Piso qualicumque fortunae meae non est adiunctus, cum omne hoc tempus in urbe egerit, M. Piso repetere Syriam dehortatus est. Suet. Tib. 23.)

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Cum hunc libellum amplissimo ordini philosophorum universitatis Lipsiensis ad veniam legendi adipiscendam obtulissem de eoque auctoritate eiusdem ordinis disputatum esset, huius disputationis fructum cum omnibus communicandum putavi. Coniecturas quas commemoravi partim ipse probo partim aliis probari aut veri inveniendi viam monstrare posse existimo. Erant praeterea quae ipse corrigenda animadvertissem.

P. 12 v. 22 [15 v. 27]. Alc. 6, 3 Westermannus et *taeniis* probat, non a Rinckio, ut dixi, sed a Mureto var. lectt. xv. 7 inventum, et pro *aureis* scribendum censet *laureis*. Addit Hauptius aeneas coronas apud veteres Graecos et Romanos nullas fuisse.

P. 13 v. 3 ab im. [17 v. 12] Cim. 4, 2 Hauptius ipsum forte fortuna restituendum putat.

P. 37 v. 31 [43 v. 29]. Alc. 11 in. Hauptio pro *consuerunt* ponendum videtur *conspirant*.

P. 43 v. 21 [50 v. 14]. Chabr. 1, 3 Westermannus coniicit *athletae ceterique artifices suis statibus in statuis ponendis iuberent uti, cum*; Hauptius *athletae ceterique artifices in [stantibus] statuis ponendis uterentur eodem statu quo vict.* Me hic ne luisse quidem satis scite intellego.

P. 49 v. 8 [56 v. 23]. Ep. 3, 4 Hauptius *profide* mavult scribere *isdem*.

P. 53 v. 8 ab im. [61 v. 27] Pel. 2, 5. Male et in editione verba quo studuerant superioribus tempore ipso adiungenda dixi et hic eos reprehendi qui sequenti pervenissent adiunxerunt. *Tempore* enim est *iusto tempore*.

P. 65 v. 12 [74 v. 18]. De regg. 1, 3 Hauptius coniicit *Macrochirque et Mnemon* non ignorans illas particulas nullo alio Nepotis loco ita poni.

P. 90 v. 10 [101 v. 2 ab im.] Hauptius aut *pudebit* aut quod in codice Patavino legitur, *pudeat*, scribendum et v. 12 post *habueris* interrogandi signum ponendum censet.

P. 401 v. 19 [114 v. 11] brevius agere poteram, si cum illa scriberem verba Metelli Numidici tenuissem quae leguntur ap. Gell. xii. 9: *Probi iniuriam facilius accipiunt quam alteri tradunt* (itemque inscriptionem in ephemeridibus Arcadibus xiii. 124 relata: *Nicodromus vixit annos vi. Euphemus vixit annos iii. Intra dies xxx sibi dolorem eripuerunt et suis tradiderunt*).

P. 403 v. 7 ab im. [116 v. 35] Lobeckium Aglaoph. p. 769 scribendum dixisse *deos parentum* Hauptius admonuit. Equidem inferiora *eorum deum*, quae post *deum parentem* recte poni Lobeckius negat, eodem modo posita putavi quo *Catones* dicimus unum Catonem significantes. (cf. Plaut. Trin. 4090 *nunc hic disperii miser propter eosdem quorum causa fui hac aetate exercitus*.)

SPICILEGII ALTERIUS
IN CORNELIO NEPOTE

PARTES VI

**[PRAEMISSAE INDICIBUS SCHOLARUM IN UNIVERSITATE IENENSI
HABENDARUM A. 1868—1871.]**

Quam rationem in recensendo et emendando Cornelio Nepote postremum a me superiore anno Berolini edito secutus essem, in praefatione illius editionis exposui. Iam, quae de singulis locis me disputaturum esse tum pollicitus sum, proponam.

Igitur Milt. 3, 4 haec in codicibus leguntur: *Eius pontis, dum ipse abesset, custodes reliquit principes, quos secum ex Ionia et Aeolide duxerat; quibus singulis ipsarum urbium perpetua dederat imperia*; quorum verborum duae propositae sunt explicationes, altera a Gebhardo, ut *ipsae urbes* essent, in quibus ipsi principes essent nati, altera a Buchnero, ut *ipsarum* significaret *Ioniae et Aeolidis*. Harum explicationum alteram utram omnes, qui *ipsarum* retinuerunt, secuti sunt; priorem ego quoque in prima editione: neutra ferri potest. Nam *ipsae urbes* non sunt contrariae aliorum urbibus, sed aliis rebus; neque tam ambigue quisquam scripserit, ut *ipsarum urbium* coniungat, cum prius vocabulum ab altero aptum esse velit; et si maxime hoc fecisset Nepos, non poterat Ioniam et Aeolidem dicere *ipsas*, ne *has* quidem *ipsas*, cum nulla causa esset, cur has regiones praecipua orationis nota efferret et ab aliis separaret. Eadem autem res repugnat coniecturis Lambini *ipsorum* et Guentheri a Dietschio receptae *ipse earum*: nam neque quod principum illae urbes erant, neque quod Darius imperia dederat, ultra solitum significandum erat. Neque enim his de causis fidem illis habebat, sed, ut deinceps refertur, quia et amici eius essent et ut tyrannis rege Persarum oppresso nulla spes salutis relinqueretur;

*] [*Index schol. aest. a. 1868.*]

igitur unum illud vitium in pronomine *eius* positum. Quod etsi sine gravissima proximorum verborum oblivione committi non potuit, tamen non licet vehementiore¹ correctione remove, nisi probabili ratione remotum fuerit plane geminum Cim. 4, 4 *Sic se gerendo, minime est mirandum, si et vita eius fuit segura et mors acerba*; ubi quod Dietschius posuit *gerentis*, quis probabile dixerit? Et eadem oblivione, quamquam paulo leniore, Nepos Ep. 8, 3 scripsit *quos ante se imperatorem nemo Boeolorum ausus fuit aspicere in acie*, quae Dietschius intacta reliquit.

9, 4 *Ea autem rogo, ut de iis rebus, quas tecum colloqui volo, annum mihi tempus des eoque transacto ad te venire patiaris*. Magnam probabilitatis speciem habet Fleckeiseni coniectura, qui *Te autem rogo* scripsit, praesertim cum ante ea legatur est. Displicet tamen *te autem* initio positum, tamquam novi quid inesset in persona; quod non est, cum haec praemittantur: *Nunc autem confugi ad te exagitatus a cuncta Graecia, tuam petens amicitiam. Quam si ero adeptus, non minus me bonum amicum habebis, quam fortem inimicum ille expertus est*. Videtur igitur potius dicendum fuisse *Rogo autem te*. Neque explicatio pluralis numeri *ea* a me proposita, ut, quae adiunguntur, duae res visae sint Nepoti, ulla ex parte improbabilis est, cum idem, quae Ep. 6, 2 ex Callistrati oratione retulerat, *Argivos enim fuisse Orestem et Alcmaeonem matricidas; Thebis Oedipum natum, qui cum patrem suum interfecisset, ex matre liberos procreasse, deinceps duo opprobria appellaverit*, quamquam re unum esse apparet et ipse eo modo significaverat his verbis *in oratione sua multa invectus esset in Thebanos et Argivos in eisque hoc posuisset, animum advertere debere Arcadas, quales utraque civitas cives procreasset, ex quibus de ceteris possent iudicare*, quae praemissa sunt illis *Argivos enim fuisse et q. s.*

Quas autem recte in prima editione ita defenderam, ut quia *quas res* idem esset atque *quae*, illud Nepoti eodem modo atque neutra pronominum et adiectivorum verbis intransitivis adiungere licuisse dicerem. Iniuria spicilegii prioris p. 43 [*supra p. 17*] *quae* me correctum malle dixeram; in editione minore statim ad verum redieram. Est enim hoc satis frequens apud comicos; ex quorum usu complura retinuit Nepos vel potius cotidianus et familiaris aequalium sermo, quem ille a libris suis alienum non iudicavit. Iam Halmius in nuntiis Monacen-

coniectura esse inventum, tamen ea suspicio nequaquam certa est neque improbabile ipsius codicis archetypi scripturam nos tenere. Deinde haec verborum conformatio concisa brevitate longe praestat, et quomodo orta sit codicis *B* scriptura facile explicatur: proclive enim fuit superius *qui* male repetere. *Et* autem ante tertium nomen positum iis, quae in superioribus editionibus dixi, satis defendi.

3

II.*)

Thras. 1, 1, ubi in codice archetypo scriptum fuit et antea a me quoque editum *Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito, an hunc primum omnium ponam*, postea ex codice Axeniano recepi *ponderanda est*; quod cum Fleckeisenus probasset, quia causa nulla fuisset Nepoti coniunctivi ponendi, mihi coniunctivum omnino ponere non potuisse visus est. Neque enim ullo modo dubium ei esse poterat, quin in aestimandis hominibus virtus sola sine fortuna ponderanda esset. Contra Dietschium non disputo.

Paulo post magnam offensionem habebant haec verba: *Nam quod multi voluerunt paucique potuerunt ab uno tyranno patriam liberare, huic contigit, ut a xxx oppressam tyrannis e servitute in libertatem vindicaret*. Hic Heusingerus quod particulam esse iudicavit. Verum ubicumque enuntiatio particulae *quod* adiunctum ita praemittitur, ut deinceps de re illo enuntiato relata aliquid dicatur, hanc rem ita comparatam esse necesse est, ut causa de ea dicendi fuerit: aliter enim ineptum erat de ea re dici. Itaque longe plurimis locis illo enuntiato particulae *quod* adiuncto refertur, quid aliquis senserit aut dixerit, aliis per se intellegitur rem ab aliquo esse prolatam, aliis denique ipse scriptor commemorat, quod alicui in mentem venire posse putet eiusmodi, ut ad eam rem respondendum sit. Iam de hac re altero enuntiato, quod subsequitur, aut iudicium quoddam fer-

*) [*Index schol. hib. a. 1868/69.*]

ducere, visurusne me sis in provincia, ea res sic se habet. 8, 10 De Parthis quod quaeris, fuisse nullos puto. 9, 3 Quod autem a me tale quiddam desideras, sane mihi considerandum est, quonam te remunerer potissimum genere. iv. 2, 3 Quod existimas meam causam coniunctam esse cum tua, certe similis in utroque nostrum error fuit. v. 2, 3 Quod autem ita scribis¹ pro mutuo inter nos animo, quid tu existimes esse in amicitia mutuum, nescio. 5 Quod scribis de reconciliata nostra gratia, non intellego, cur reconciliatum esse dicas, quae numquam imminuta est. 6 Quod scribis non oportuisse Metellum fratrem tuum ob dictum a me oppugnari, primum hoc velim existimes animum mihi istum tuum vehementer probari et q. s. 11, 2 Quod mihi feminam primariam, Pompeiam, uxorem tuam, commendas, cum Sura nostro statim locutus sum, ut ei meis verbis diceret, ut, quidquid opus esset, mihi denuntiaret. 20, 3 Quamobrem de Volusio quod scribis, non est id rationum. 7 Quod scribis de beneficiis, scito a me et tribunos militares et praefectos et contubernales dumtaxat meos delatos esse. vii. 8, 2 Quod scribis de illo Preciano iureconsulto, ego te ei non desino commendare. 25, 1 Quod epistolam conscissam doles, noli laborare, salva est. 33, 1 Quod Hirtio invides (sic enim scribendum est, non invideres), nisi eum amares, non erat causa invidendi. viii. 6, 5 Quod tibi supra scripsi Curionem valde fringere, iam calet. ix. 11, 2 Quod scribis proelia te mea causa sustinere, non tam id laboro, ut, si qui mihi obtrectent, a te refutentur, quam intellegi cupio me a te amari. 15, 3 Quod autem altera epistola purgas te non dissuasorem mihi emptionis Neapolitanae fuisse, sed auctorem commorationis urbanae, neque ego aliter accepi et (hoc et ego adieci) intellexi tamen non existimasse te mihi licere res has relinquere. x. 22, 2 Quod ad me scripseras de re agraria, si consultus senatus esset, ut quisque honorificentissimam de te sententiam dixisset, eam secutus essem. xi. 6, 1 Quod mihi tuam dignitatem commendas, eodem tempore existimo te mihi meam dignitatem commendare. 21, 2 Nam quod idem Segulius veteranos queri, quod tu et Caesar in decemviris non essetis, utinam ne ego quidem essem. 3 Quod autem scribis te, quod pro te ipso non facias, id pro me, ut de me timeas aliquid, omni te de me metu libero. 4 Quod mihi praecipis, ut caveam, ne timendo magis timere cogar, et sapienter et amicissime praecipis. 24, 2 Quod scribis in Italia te moraturum, dum tibi lit-

terae meae veniant, si per hostem licet, non erraris. XII. 2, 2
 Quare quod scribis te confidere auctoritate et eloquentia nostra
 aliquid profici posse, nonnihil, ut in tantis malis, est profectum.
 XIV. 1, 5 Quod ad me scribis te vicum vendituram, quid, obsecro
 te, quid futurum est? 2, 3 Quod¹ de domo scribis, hoc est de
 area, ego vero tum denique mihi videbor restitutus, si illa nobis
 erit restituta. 3, 3 Ut tuto sim, quod laboras, id mihi nunc fa-
 cillimum est. 5 Quod scribis te, si velim, ad me venturam, ego
 vero te istic esse volo. ep. 6 Quod nostra tibi gratias agit, id
 ego non miror te mereri, ut ea tibi merito tuo gratias agere pos-
 sit. 12 Quod nos in Italiam salvos venisse gaudes, perpetuo gau-
 deas velim. 13 Quod scripsi ad te proximis litteris de nuntio
 remittendo, quae sit istius vis hoc tempore et quae concitatio mul-
 titudinis, ignoro. 19 Quod me propius vultis accedere, video ita
 esse faciendum. XVI. 21, 2 Quare quod polliceris te buccinatorem
 fore exstimationis meae, firmo id constantique animo facias licet.
 Ad Q. fr. 1. 2, 2 Quod autem idcirco a te missus est. mihi ut
 se purgaret, id necesse minime fuit. 12 Quod ad me de Hermia
 scribis, mihi mehercule valde molestum fuit. II. 2, 1 Quod ad
 me de Lentuli et Sestii nomine scripsisti, locutus sum cum Cincio.
 8, 2 Quod idibus et postridie fuerat dictum de agro Campano
 actum iri, non est actum. 9, 1 Quod me admones de nostra Ura-
 nia suadesque, ut meminerim Iovis orationem, quae est in extremo
 illo libro, ego vero memini. 12, 3 Quod vult renovare honores
 eosdem, quo minus togam praetextam quotannis interpolet, decer-
 nendum nihil censeo. III. 1, 10 De tribunatu quod scribis, ego
 vero nominatim petivi Curtio. 11 Tibi quod rogas, quoniam ipsi
 fontes iam sitiunt, si quid habebo spatii, scribam. 12 Quod me
 in eadem epistola cohortaris ad ambitionem et ad laborem, faciam
 equidem; sed quando vivemus? 14 De hortis quod me admones,
 nec fui umquam valde cupidus et nunc domus suppeditat mihi hor-
 torum amoenitatem. 16 Quod scribis te audisse in candidatorum
 consularium coitione me interfuisse, id falsum est. 18 Quod
 interiore epistola scribis me id. Sept. Pompeio legatum iri, id
 ego non audiui. 5 et 6, 1 Quod quaeris, quid de illis libris
 egerim, quos, cum essem in Cumano, scribere institui, non ces-
 savi neque cesso. 4 Quod me de versibus faciendis rogas, in-
 credibile est, quam egeam tempore. 8, 3 Quod me institutum ad
 illum poema iubes perficere, etsi distentus cum opera tum animo

ex dolore afflⁱci, mihi vero mens integra est. 15, 5 Quod te cum ⁸ Culleone scribis de privilegio locutum, est aliquid; sed multo est melius abrogari. 20, 3 Quod me vetas quicquam suspicari accidis ad animum tuum, quod secus a me erga te commissum aut praetermissum videretur, geram tibi morem et liberabor ista cura. 24, 1 Nam quod scribis, ni ita vobis placuisset, illos hoc idem per populum assecuturos fuisse, invitis tribunis pl. fieri nullo modo potuit. iv. 6, 3 Quod me admones, ut scribam illa Hortensiana, in alia incidi. 8, 3 De poemate quod quaeris, quid, si cupiat effugere? 16, 3 Quod in iis libris, quos laudas, personam desideras Scaevolae, non eam temere dimovi. 17, 2 De Messala quod quaeris, quid scribam, nescio. v. 20, 6 Quod me maxime hortaris et quod pluris est quam omnia, in quo laboras, ut etiam Ligurino ^{μῶρον} satisfaciamus, moriar, si quicquam fieri potest elegantius. vi. 1, 19 Quod de Philotimo et de solutione HS xx dc scribis, Philotimum circiter Kal. Ian. in Chersonesum audio venisse, ac mihi ab eo nihil adhuc. 2, 7 Nam quod senatus consultum esse dicebat, ut ius ex syngrapha diceretur, eo consilio factum est, quod pecuniam Salaminii contra legem Gabiniam sumpserant. vii. 7, 3 Pomptinum cupio valere; et quod scribis in urbem introisse, vereor, quid sit. 5 Nam quod scribis mirificam esse expectationem mei neque tamen quemquam bonorum aut satis bonorum dubitare, quid sensurus sim, ego, quos tu bonos esse dicas, non intellego. 8, 4 Quod putasti fore, ut, antequam istuc venirem, Pompeium viderem, factum est ita, et paulo post Quod quaeris, ecqua spes pacificationis sit, quantum ex Pompeii multo et accurato sermone perspexi, ne voluntas quidem est. 12, 1 Nam quod rogas, curem, ut scias, quid Pompeius agat, ne ipsum quidem scire puto. 23, 3 Quod quaeris, hic quid agatur, tota Capua et omnis hic delectus iacet. 26, 2 Quod addis, ne propensior ad turpem causam videar, certe videri possum. viii. 7, 2 Quod enim tu meum laudas et memorandum dicis, malle quod dixerim me cum Pompeio vinci quam cum istis vincere, ego vero malo, sed cum illo Pompeio, qui tunc erat. viii. 11, 1 Quod me magno animi motu perturbatum putas, sum equidem, sed non tam magno, quam tibi fortasse videor. 5 Quod quaeris, quid Caesar ad me scripserit, quod saepe. 15, 2 De Lepido et Tullo quod quaeris,¹ illi vero non dubitant, quin Caesari ⁹ praesto futuri in senatumque venturi sint. 3 Quod videris non dubitare, si consules transeant, quid nos facere oporteat, certe

in quibus satis exercitati sumus. 4 Quod Hirtium per me meliorem fieri volunt. do equidem operam. xv. 1a, 5 Quod Brutus rogat, ut ante kalendas. ad me quoque scripsit, et fortasse faciam. 3, 4 Quod scribis parendum victoribus. non mihi quidem. cui sunt multa potiora. 4, 2 Quod scribis te nescire, quid nostris faciendum sit, iam pridem me illa ἀπορία sollicitat et Quod te a Bruto scribis, ut certior fieret. quo die in Tusculano essem futurus, ut ad te ante scripsi. vi kal. 13, 2 Quod scribis legiones duas Brundisium venisse, vos omnia prius. 47, 1 Quod scribis tibi deesse HS C, quae Ciceroni curata sint, velim ab Erote quaeras. ubi sit merces insularum. 20, 2 Quod ais extrema quaedam iam homines de re publica loqui, ego, quo die audiui illum tyrannum in contione clarissimum virum appellari, subdiffidere coepi. xvi. 44, 2 Quod vereris. ne ἀδόλεσχος mihi tu, quis mimus? et Quod me admones, tu vero etiamsi reprehenderes, non modo facile paterer, sed etiam laetarer. 3 Quod me hortaris ad scribendum. amice tu quidem, sed me scito agere nihil aliud. 43b, 2 Quod praeterea consulis, quid tibi censeam faciendum difficile est. cum absim. 45, 2 Quod autem quaeris, quomodo agi placeat, primum velim eiusmodi sit, ut non alienum sit me Romae esse. Aliorum exempla haec sunt. Afranius 446 Nam proba et pudica quod sum, consulo et parco mihi. Attius Bruto 36 Nam quod ad dexteram Cepit cursum ab laeva signum praepotens, pulcherrime Auguratum est rem Romanam publicam summam fore. Vergil. Aen. ii. 180 Et nunc quod patrias vento petiere Mycenae, Arma deosque parant comites pelagoque remenso Improvisi aderunt. Propert. iv (iii. 2, 9 Quod non Taenariis domus est mihi fulta columnis Nec camera auratas inter eburnae trabes Nec mea Phaeacas aequant pomaria silvas, Non operosa rigat Marcius antra¹ liquor: At Musae¹³ comites et carmina grata legenti Et defessa choris Calliopea meis. Ovid. a. a. i. 264 Illa quod est virgo, quod tela Cupidinis odit, Multa dedit populo vulnera, multa dabit. Petron. 104 Encolpion quod quaeris, scito a me in navem tuam esse perductum. Silius xi. 327 Summum quod credis et aequas Hannibalem superis, o quantum nomine maior Iam Poeno tibi natus erit. Sueton. gr. 4 Nam quod nonnulli tradunt duos libros de litteris syllabisque, item de metris ab eodem Ennio editos, iure arguit L. Cotta non poëtae, sed posterioris Ennii esse. Denique Nepos Eum. 9, 2 Nam quod diebus quinque hostis transisse posset, se effecturum. ut non

49 quia non, ut forsit honorem Iure mihi invideat quivis, ita te quoque amicum, 9, 25 invideat quod et Hermogenes, ego canto, Epi. i. 14, 44 invidet usum Lignorum et pecoris tibi calo argutus et horti; Ovid. ex P. ii. 8, 59 Quod quoniam nobis invidit inutile fatum; Silius iv. 400 nec famam invidit Apollo; Valerius Flaccus v. 507 Tu modo ne claros Minyis invideris actus. At apud prosae orationis scriptores ne argenteae quidem aetatis plura quam tria exempla reperio: Val. Max. iv. 3, ext. 4 ne eiusdem laudis commemorationem externis invideamus; Curt. ix. 4, 24 ne inviderent sibi laudem, quam peteret; Plin. h. n. xv. 2, 8 Cereri totum id (Africae solum) natura concessit, oleum ac vinum non invidit tantum satisque gloriae in messibus fecit. Ex quibus duo priores dubitare licet an ablativum posuerint; Plinii loco, qui corruptus est, Silligius probabiliter tantum non invidit scribendum coniecit. Madvigius autem, cum invidere alicui aliquid apud neminem omnino bonae aetatis scriptorem prosae orationis reperiri contenderet, Nepotis quidem loci, quem supra posuimus, non meminit. Sed quin is corruptus sit, dubium non est; leni autem remedio a nobis adhibito invideant, ut saepissime, absolute ponetur, cum, cui rei invideant, perspicuum sit. Id enim malo quam ipsum dativum pronominis demonstrativi ex proximo quod intellegere, quamquam ne id quidem grammatica ratio vetat.

3

III.*)

Con. 1, 1, ubi in codice archetypo haec legebantur: *Nam et praetor pedestribus exercitibus praefuit et praefectus classis magnas mari gessit*, in spicilegio priore p. 40 [supra p. 47] res secundum Nepotis consuetudinem non cum plerisque codicibus ante, sed post *magnas* addendum dixi idque in editione anni 1867 tenui. Exemplis eo loco a me allatis addo Ham. 4, 1 *magnas res secunda gessit fortuna*, Eum. 7, 2 *ut ibi de summis rebus consilia caperentur*, 10, 3 *cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum*. Tamen et Chabr. 2, 3 *cum in re nulla Agesilao cederet* et Eum. 9, 2 *omnibus titubantibus et de rebus summis desperantibus* et Ham. 3, 3 *resque magnas gessit* legitur. Iam autem illud vocabulum potius post *mari* adiciendum puto, quia et facilius eo loco excidebat et *mari*, quod opponitur *pedestribus copiis*, inter *magnas res* interiectum maiore vi effertur.

Dion. 9, 4 *At illi, ut limen eius intrarant, foribus obseratis in lecto cubantem invadunt*. Fleckeisenus in Philologi iv. 319 *eius* cum editione Ultraiectina delendum aut in *conclavis* mutandum aut hoc vocabulum adiciendum censuit, quia *limen* adiuncto genetivo personae nemo posuisset. At dixit Livius ii. 48, 40 *iussi armati postero die ad limen consulis adesse*; Vergilius Georg. ii. 504 *penetrant aulas et limina regum*, Aen. ii. 365 *religiosa deorum limina*, vi. 445 *tua limina adirem*; Horatius Epo. 2, 7 *superba civium potentiorum limina*; Ovidius Rem. 785 *dominae*

*, [Index schol. aest. a. 1869.]

IV.*)

3

Ag. 1, 2 cum haec in codicibus legerentur: *Mos est enim a maioribus Lacedaemoniis traditus, ut duos haberent semper reges*, diu repugnavi Fleckeiseno, qui Philologi iv. 329 *est in erat* mutandum iudicavit. Una ratio traditae scripturae defendendae erat, quam inii, ut *est traditus* perfectum historicum existimaretur. Verum ne id quidem ferri posse intellexi. Nam cum Nepoti propositum non esset, ut de regibus Lacedaemoniorum, sed ut de contentione Agesilai cum Leotychide exponeret, videri non potest de illis ita narrasse, ut hanc contentionem omnino non respiceret, sed quo statu et condicione tum, cum illa contentio oreretur, regia potestas fuisset, explicasse censendus est. Itaque reliquas quoque res, quae deinceps commemorantur, ita referri videmus, ut haec contentio respiciatur, aut imperfecto aut plusquamperfecto posito. Negari tamen non potest (atque ea ipsa res assensum meum remorata est) non satis intellegi, quomodo *est ex erat* ortum sit. Fieri igitur potest, ut Nepos scripserit *Mos enim a maioribus Lacedaemoniis erat traditus*, et cum *erat* ob similitudinem proximarum litterarum excidisset, supplendae orationis causa *est* adiectum sit. Ceterum si quis codicum scripturam ita se defendere posse opinaretur, ut Nepotem hic in similem errorem incidisse statueret atque Paus. 3, 5, ubi scripsit *Licet enim legibus eorum* (Lacedaemoniorum) *cuivis ephoro hoc facere regi*, falso illum errorem similem iudi-

*) [Index schol. aest. a. 1870.]

*parentes, quo saepe ipsi maioresque eorum triumphantes venissent, xxxiv. 62, 13 neque eum, de quo agatur, probare eos posse non modo semper, ex quo coeperint, sed ne diu quidem eos possedis-
 se; quibus locis eorum et alterum eos non minus interpolata sunt quam xl. 47, 4 petierunt, ut sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia acciendae: si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Recte dictum est quibusdam locis demonstrativum videri positum, quia in eodem enuntiato reflexivum de alia re poneretur; verum hoc fieri non poterat, nisi etiam sine hac causa demonstrativum ponere licuisset, id quod multis locis factum videmus. Excusatio quaesita est, quia, quod usu praevaluerat, solum rectum visum est, cum omnia haec respondeant regulae, ut subiectum enuntiatum pronomine reflexivo, aliae res demonstrativo significantur. Verum eidem regulae respondet, quod usus praetulit, ut in huiusmodi enuntiatis secundariis, de quibus diximus, de subiecto enuntiatum primarii pronomine reflexivum poneretur. Licet enim enuntiatum secundarium et plenum enuntiatum existimare, quacum re convenit, ut subiectum enuntiatum primarii significetur pronomine demonstrativo, et partem enuntiatum, quod nisi adiecto primario non expleatur, unde fluxit, quod usus adamavit, cum, si primarium et secundarium enuntiatum pro uno sunt, subiectum primarii quasi totius enuntiatum sit subiectum.*

*Oscitantiae scriptoris debentur Them. 8, 2 Hic cum propter multas eius virtutes magna cum dignitate viveret et in pronomine reflexivo similia Cim. 4, 4 Sic se gerendo, minime est mirandum, si et vita eius fuit segura et mors acerba, Ep. 8, 3 quos ante se imperatorem nemo Boeotorum ausus fuit aspicere in acie, de quibus dixi et in editionibus et huius spicilegii i. 6 [supra p. 126]. Quod autem Att. 9, 7 Rothium secutus edidi Sed sensim is a nonnullis optimatibus, familiaribus eius, reprehendebatur, ubi in codicibus deest familiaribus, id in editionibus monui secundum sententiam dictum esse, quasi pro passiva orationis forma posita esset activa, cuius rei similia exempla in usu pronominis reflexivi exponendo videbimus. At nulla re a consueto more recedunt, quamquam de priore loco ego quoque aliquando aliter statui, quae leguntur Dion. 8, 5 Mulieres nihilo setius Callicratem in aedem Proserpinae deducunt ac iurare cogunt nihil ab illo
 11 periculi fore Dioni, Hann. 11, 3¹ Eumenes soluta epistola nihil*

Timoth. 4, 1; *periurio suo* Ag. 2, 5; *iter suum* Eum. 9, 6; *natali suo die* Timol. 5, 1; *studiis obsequendi suis* Att. 2, 2; *fortunarum traiecit suarum* 2, 3; *possessiones posset suas* 12, 2; *infinitas suas occupationes* Att. 20, 2. Seclusi, ut par erat, omnes eos locos, quibus maior quaedam vis inest in pronomine sententiae conveniens, velut Timoth. 3, 3, ubi *cum suis copiis* verbis illorum adventu et suam classem Charetis opposuit scriptor, item Lys. 1, 4 ut omnes civitates in sua teneret potestate, cum id se Lacedaemoniorum causa facere simularet, Dion. 6, 4 omnia in sua potestate esse velle, Att. 1, 3 incitabat omnes studio suo, alia; in quorum numero etiam haec pono: Timoth. 1, 3 cuius partem domum suam ferre posset, Ag. 7, 3 nihil umquam domum suam contulit, Timol. 4, 4 Itaque suae domi sacellum Automatias constituerat, Att. 13, 6 domum suam omnium ordinum homines invitaret, quibus accuratius privata aut ipsius hominis domus significatur, ut item Att. 9, 4 tanta diligentia officium suum praestitit ab ipso obeundum.

Eum. 1, 1 paenitet me, quod adhuc haec retinui: *Huius si virtuti par data esset fortuna, non ille quidem maior, sed multo illustrior atque etiam honoratior, quod magnos homines virtute metimur, non fortuna.* Nam cum recte Paus. 5, 5 et Att. 21, 1 est adiecissem, quippe quod in narratione abesse non posset, et in editione maiore ad Thras. 3, 2 demonstrassem, quibus condicionibus est et erat a Nepote omitteretur, hic *fuisset* omitti potuisse statuere non debui, cuius rei nullum apud melioris quidem aetatis scriptorem exemplum est. *Fuisset* autem requiri, non, ut Fleckeiseno in Philol. iv. 334 visum est, *esset*, et ego post alios dixeram et Dietschius verbis *illustrior atque etiam honoratior* demonstrari monuit. Verum is falso ex *fuisset*, quod post *honoratior* addidit, ad superius *maior* intellegendum dixit *esset*, id quod forma orationis non patitur, et in hunc modum verba transposuit: *non ille quidem maior, quod magnos homines virtute metimur, non fortuna, sed multo illustrior atque etiam honoratior fuisset.* Qua transpositione Nepotem corrigi, ex cuius consuetudine sit, ut, quae sententia coniuncta sunt, interiectis quibusdam, quae forma orationis conectuntur, separet, satis multis exemplis in maiore editione ad hunc locum collectis probavi. Recte Lambinus, ut alia multa emendavit, quae ab insequentibus spreta sunt, sic hoc loco post *maior* adiecit *fuisset*; cuius exitus cum par esset proximo vocabulo, non difficilis error

*) [Index schol. hib. a. 1870/71.]

ab exc. d. Aug. vi. 34 *claritudinem Arsacidarum contraque ignobilem Hiberum mercenario milite disserebat*. Constat igitur Latinos minus accurate locutos (nam hoc confitendum est) etiam res extra aliquem positas, quaecumque *habere* aliquis diceretur, quae ei acciderent et quae pateretur, ablativo qualitatis significasse. Quae cum ita sint, non video, cur eos idem fecisse negemus in iis, quae ad tempus animum permoverent, quae sententia fuit Madvigii l. c. non recte scripta iudicantis, quae leguntur apud Cic. ad fam. vi. 4, 4 *quanto fuerim dolore* et ad Att. v. 14, 2 *magno timore sum*.|

5, 1 in novissimis editionibus sic scripsi: *Haec dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud Nilum flumen interficitur a Seleuco et Antigene rerumque summa ad Antipatrum defertur. Hic, qui non deseruerant, exercitu suffragium ferente capitis absentes damnantur, in his Eumenes*. Nam cum antea qui *deseruerant* legeretur, quam id perverse diceretur (neque enim, si maxime exercitui tum suffragium ferenti, qui ipse magna ex parte Perdiccam deseruerat, desertores videbantur, qui ab illo non desciverant, certe neque aliis neque Nepoti videri poterant), in editione maiore monueram et postea, cum librariis proclivem errorem fuisse intellexissem, his potius quam Nepoti ineptissimam rem tribuendam ratus in tertia minore *non* adiciendum esse suspicatus eram. Qua mea coniectura non commemorata Dietschius, quam ignorasse videtur (quamquam idem de iis, quae spicilegii prioris p. 13 [*supra p. 16*] Hann. 6, 1 inserenda proposueram, etiam citato libro meo ita dixit, tamquam ipsius esset supplementum), *qui illum non deseruerant* scripsit. Quod etsi et ipsum verum esse potest, tamen hoc incommodum habet, quod excipiunt verba *Hac ille percussus plaga* de Eumene (quae res Nepote non est indigna; at cur coniectura ei obtrudatur, causa nulla), deinde longius a codicum scriptura recedit et tollit exquisitiorem *deserendi* verbi usum. Cuius apud Ciceronem quidem incerta sunt exempla, et quod ego in maiore editione attuli et quod Io. Fr. Gronovius ad Sen. de ira ii. 10, 1, Verr. v. 42, 110 '*Prodiderat classem*.' Quod ob praemium? '*Deseruerat*'. Quid Cleomenes? '*Ignavus fuerat*'. At eum tu ob virtutem corona ante donaras et p. Sull. 28, 77 quo in loco nobis vita ante acta proderit, quod ad tempus existimationis partae fructus reservabitur, si in extremo discrimine ac dimicatione fortunae deseret? si non aderit, si nihil

Hann. 4, 4 cum in libris scriptum esset *P. Servilium Geminum*, itemque Cat. 1, 2 *P. Claudii Neronis*, quorum illi *Gnaei*, huic *Gaii* praenomen fuisse constaret, postquam haec librariis potius quam Nepoti tribuenda visa sunt (item ut Hann. 12, 1 *L. Quintius Flamininus* pro *Tito* positus), in minoribus editionibus aliquando, quia *Cn.* et *C.* a librariis in *P.* corrupta esse non satis probabile putabam, praenomina omisi: nunc ita statuo, illud *p.* ut omnium praenominum notam pro singulis praenominibus, quae scribere non liberet, a librario esse positam. {Nepos enim, ubi primam aliquo loco hominis alicuius Romani mentionem facit, constanter praenomen apponit, nisi ille est notissimus. Sic dixit *adulescentem Marium* Att. 2, 2 (quamquam est *C. Marius filius* 1, 4), *Sullam* 4, 1. 2. 16, 1, *Ciceronem* 4, 4. 5, 4. 9, 3. 10, 1. 4. 16, 2. 4. 18, 6 et in fragmento Guelpherbytano, *Cicerones* 15, 3 (*M. Cicero* est Att. 1, 4. 5, 3. 16, 1), *Catonem* 15, 3, *Pompeium* 7, 1. 3, *Caesarem* 7, 3. 8, 1. 3, *Brutos et Cassium* 8, 1, *Brutum et Cassium* 8, 5, *Brutum* 8, 3. 4. 6. 9, 3. 10, 1. 11, 4 (*M. Brutum* dixit 8, 2. 16, 1. 18, 3, *C. Cassium et M. Brutum* 11, 2), *Antonium* 8, 5. 9, 2. 3. 6. 10, 1. 4. 12, 4. 20, 5 (*M. Antonium* 12, 2. 20, 4), *adulescentem Caesarem* 12, 1 eundemque *Caesarem* 19, 3, 4. 20, 3. 5, *Agrippam* 19, 4. 21, 4 (*M. Vipsanium Agrippam* 12, 1), *Lucretium Catullumque* 12, 4. Item, ut homo litteris notus, Hann.

*) [Index schol. aest. a. 1871.]

Z U T A C I T U S.

candi igitur causa *tribunorum* ascriptum est, non iis quidem verbis quibuscum nunc coniungitur, sed superioribus. Simillimum est quod c. 53 deprehendimus: *At in superiore Germania Caecina decorus iuventa, corpore ingens, animi inmodicus, scito sermone, erecto incessu studia militum inlexerat. Hunc iuvenem Galba, quaestorem in Baetica, impigre in partes suas transgressum legioni praeposuit.* Quis enim satis quidem sanus eum, de cuius *iuventa* modo dixerat, etiam superiore anno *iuvenem* fuisse inculcaverit? Difficilius persuadebo c. 52 ex his verbis: *Redditi plerisque ordines, remissa ignominia, adlevatae notae, plura ambitione, quaedam iudicio, in quibus sordes et avaritiam Fonteii Capitonis adimendis adsignandisve militiae ordinibus integre mutaverat, tollenda esse adimendis adsignandisve militiae ordinibus.* Sententia haec superioribus adiungere iubet: neque enim Vitellius, qui gratiam captabat, a quo redditos ordines, remissam ignominiam, adlevatas notas paulo ante relatum est, ademerat ordines. At *sordibus et avaritiae* haec coniungi nequeunt nisi interposita praepositione *in*, quam post illa *in quibus* posuisse Tacitum vix credibile est. Denique, id quod gravissimum est, superiora non in solis ordinibus adsignandis adimendisve versatas esse sordes et avaritiam Capitonis docent, sed etiam in ignominia notisque infligendis. Repetunt igitur haec verba, quae iam superioribus non solum cognovimus, sed plenius et accuratius cognovimus, ita ut, quin Tacito indigna sint, equidem non dubitem. C. 70 haec leguntur *Poenino itinere subsignanum militem et grave legionum agmen hibernis adhuc Alpibus traduxit.* Recte non ambigunt novissimi interpretes, quin *subsignanus miles* sit legionarius; sed huic explicandi causa *grave legionum agmen* adici posse nimia patientia statuunt. Romano enim certe nemini obscurum erat, qui esset *subsignanus miles*, et si cui erat, adiectis verbis *et grave legionum agmen* non docebatur, sed, ⁴ut interpretibus aliquot¹ accidit, in eum errorem inducebatur ut hoc legionum agmen ab *subsignano milite* diversum putaret. Et omnino una res ita tantum duobus modis dicitur, si altero novi aliquid affertur. Quid multa? Delendum est *legionum*. Non vidit qui hoc ascripsit *grave agmen* esse impedimenta, ut ab exc. d. Aug. i. 64 *donec saucii quantumque gravioris agminis anteirent.* C. 87 reliquorum codicum testimonia comparanti non erit dubium quin in codice Mediceo, cuius haec pars periit, ita scrip-

Recte primus observavit Ritterus Tacitum in hominibus Romanis appellandis non pluribus quam duobus nominibus uti solere. Itaque cum huius libri c. 86 in codice scriptum esset *titus amplius fabianus*, III. 4 *tampius flavianus*, III. 40 *t. ampium flavianum*, ex quo superiores postremum secuti erant, ipse omnibus locis *Tamphilum Flavianum* posuit. Sed ipsa codicis auctoritas *Tampium Flavianum* commendabat; cui accedunt Frontini codices de aqu. 102, ubi inter curatores aquarum post *Pompeium Silvanum* hic *Tampius Flavianus* enumeratur. Rem conficit ala *I Pannoniorum Tampiana*, commemorata in tabula honestae missionis a Traiano¹ datae (Ephem. Arcad. VIII p. 57*), quae ala sine dubio huius Tampii Flaviani nomen gerit, quem Pannoniam rexisse Tacitus refert. Ceterum plures *Tampii* sunt in inscriptionibus apud Muratorium et in 4508 et 4623 apud Orellium.

C. 400 haec in codice scripta sunt: *Mox vexilla in quatuor decum XIII legionum, dein quinta et duoetvicesima secutae; postremo agmine una et vicensima Rapax et prima Italica incessere cum vexillariis trium Britannicarum legionum et electis auxiliis*. Quae legiones Vitellianae contra Flavianos duces educatae sint, perspicue docemur III. 22, ubi de acie Bedriacensi haec referuntur: *Ordinem agminis disiecti per iram ac tenebras adseverare non ausim, quamquam alii tradiderint quartam Macedonicam dextro suorum cornu, quintam et quintamdecumam cum vexillis nonae secundaeque et vicesimae Britannicarum legionum mediam aciem, sextadecumanos duoetvicesimanosque et primanos laevum cornu complesse. Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant*. Non recte igitur Duebnerus et Ritterus Tacitum eo loco, de quo disputamus, ita scripsisse putant: *vexilla quartae, quintaedecimae et sextaedecimae legionum*. Ita enim desiderantur *primani*, qui III. 22 commemorantur, hoc est vexilla legionis primae Germanicae, quae ex inferiore Germania adduxerat Fabius Valens, non confundenda cum legione prima Italica Lugduno abducta. Cf. I. 55. 64. 64. Nam quod Ritterus *primanos* hic omitti potuisse putat, quia plerique, ut ipse conicit, urbanam militiam praeoptaverint, et III. 22 et aliis locis, qui ne ipsum quidem fugerunt, redarguitur. Viderat hoc Rupertius,

*) [C. I. L. III. p. 864 n. XXI. Praeterea ala *Tampiana* memoratur ib. n. 4466. 5531. 5632.]

mum ad pugnam venerint, neque forte victam ullam Vitellianorum partem, siquidem in adversa equitum pugna, quae antea relata est, nihil admodum forte gestum est. Ritterus mire prioribus ita occurrit, ut *victos* solos equites dici affirmet; *forte* ita defendit, ut legiones aliena clade victas interpretetur. Quamquam neque qui aliena clade vincitur, *forte* vincitur; neque *victi* hic non possunt non aut de solis legionibus dici, quippe quae robur essent exercitus, aut certe legiones comprehendere. Non satisfaciunt superiorum inventa, Agricolae *forte victuri*, quod superioribus adiungebat, Freinshemii *forte acti*, Doederlinii *fortes victi*, Bernhardyi *forte et vi tracti*. Equidem fuisse puto *Non ante victi**).

C. 47 haec referuntur: *Quin et barbari contemptim vagabantur, fabricatis repente navibus. Camaras vocant artis lateribus latam alvum sine vinculo aeris aut ferri conexam, et tumido mari, prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur.* Doceri velim quemadmodum in eadem navi et arta latera et lata alvus inesse possint. Sed id deprecor, ne quis aut *latera* de summa laterum parte aut *arta latera* aquae impervia dici interpretetur. Scribendum est *altis lateribus*. Strabo xi. 2, 12 στενά appellat haec navigia ad spatium respiciens quod navigantibus praebebant. Verba eius haec sunt: ἀκάτια λεπτά στενά καὶ κοῦφα, ὅσον ἀνθρώπους πέντε καὶ εἴκοσι δεχόμενα, σπάνιον δὲ τριάκοντα ὀξέσθαι τοὺς πάντας δυνάμενα· καλοῦσι δ' αὐτὰ οἱ Ἕλληνες καμάρας.

C. 56 plura vitiosa sunt in his verbis: *Nam cum transgredi Apenninum integro exercitus sui robore et fessos hieme atque inopia hostes adgredi in aperto foret, dum dispergit vires, acerrimum militem et usque in extrema obstinatum trucidandum capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus et, si consulerentur, vera dicturis.* Primum enim non Vitellius dispergebat milites, quem c. 55 relatum est tot milia armatorum conduxisse, ut inferendo quoque bello satis pollerent. Neque recte Savilius eum partem secum in urbem reduxisse narrat, de qua re nihil Tacitus, aut haec ad ea refert quae c. 58 traduntur. Nam quod Vitellius fratrem cum sex cohortibus et quingentis equitibus ingruenti per Campaniam bello opposuit, non potest

*) [In editione N. recepit Urlichsii fortes invicti.]

in biremibus et ceteris navibus. Distinxit igitur haec a superioribus et vanum Bipontinorum conatum reiecit, qui pro *se* illo *ferentium* posito resarsisse se defectum sperabant. Sed etiam post *captae* nonnulla exciderunt. Lintres enim Germanorum erant: a Romanis autem paulo ante *naves* ceperant, de qua re c. 22 relatum est. Eae hic, ubi singula navigiorum genera enumerantur, eo minus lintres appellari possunt, cum paulo ante lintres Germanorum commemorentur. Et, quod rem conficit, navibus Romanorum quas ceperant Germani certe non sagulis pro velis opus erat. Exciderunt igitur quaedam de navibus paulo ante captis: postrema autem de lintribus Germanorum dicuntur. Hanc quoque lacunam oblitterare Bipontini studuerunt, *aptae lintres* corrigentes, vitiosa oratione, quae *idoneae* requirebat.

Haec praemisimus, ut Vos, CURATOR SPLENDIDISSIME, PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE, DECANI OMNIUM ORDINUM MAXIME SPECTABILES, PROFESSORES ILLUSTRISSIMI, DOCTORES CLARISSIMI, COMMILITONES HUMANISSIMI, ad audiendam orationem, qua munus professoris publici ordinarii auspicaturi sumus, omni qua par est observantia invitaremus.

lich auf eine Quelle zurückgingen, welche die Geburt Caesar's fälschlich in das Jahr 100 statt 102 v. Ch. gesetzt habe. Denn es wäre dann nur natürlich, dass Tacitus sich in demselben Irrthum wie, soviel wir wissen, fast das gesamte Alterthum befunden hätte. Ich werde aber ein ander Mal in einer Abhandlung über die *leges annales* der römischen Republik nachweisen, dass die Verwerfung einer so wohl beglaubigten Nachricht keineswegs auf stichhaltigen Gründen beruht.

In der von uns gebilligten Fassung nun der Stelle des Dialogus: *Vno et vicesimo aetatis anno L. Crassus C. Carbonem, tertio et vicesimo Caesar Dolabellam, altero et vicesimo Asinius Pollio C. Catonem, non multum aetate antecedens Calvus Vatinius iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus*, in dieser Fassung fällt zwar das Princip der Anordnung fort, welches die falsche Ueberlieferung zu befolgen schien, die Aufzählung nach dem Alter, in welchem die Anklage erhoben wurde, aber damit nicht jedes Princip derselben. Die Redner sind aufgezählt nach ihrem Geburtsjahr, mit Ausnahme des Calvus, weil bei diesem das Alter, in welchem er die Anklage erhob, nicht bestimmt angegeben wird. Wir wissen mit Sicherheit, dass Calvus den Vatinius im August 54 v. Ch. *ambitus* oder genauer, wie uns die Bobienser Scholien p. 262: *Iam de sodaliciis causam dixerat P. Vatinius eodem defendente M. Cicerone*, und die von Orelli unter den Fragmenten Cicero's S. 459 der ältern, 953 der neuen Ausgabe angeführte Stelle des Hieronymus *adv. Rufin. III. 39* (Tom. II. p. 565 Vallars.): *Lege pro Vatinio oratiunculam et alias, ubi sodaliciorum mentio fit*, belehrt haben, *lege Licinia de sodaliciis* anklagte, wogegen Cicero die Vertheidigung führte. Der Monat ergibt sich aus der Vergleichung der Worte Cicero's *ad Q. fr. II. 16, 3* mit dem Eingange des Commentars des Asconius zu p. Scaur. p. 18: zuletzt hat über die-
⁵⁸²sen Process genau Mommsen *de collegiis et¹ sodaliciis* S. 70, Anm. 33 gehandelt. Hat Calvus den Vatinius nur dieses eine Mal angeklagt, so hat Tacitus sein Alter nicht bestimmt angegeben, weil es nicht besonders gering war. Denn Calvus, welcher, wie wir oben sahen, am 28. Mai 82 geboren ist, stand damals im 29. Lebensjahre. Aber eben dieses sein Alter macht es auch höchst wahrscheinlich, dass er den Vatinius schon vorher angeklagt hat. Denn dasselbe ist kaum in Einklang zu

ac tempora repente mutasset, nec vobis summa illa laus et gloria in eloquentia neque illis modus ac temperamentum defuisset. Aber wie sollte Maternus dazu kommen, eine grössere Beredsamkeit als die seiner Zeitgenossen für etwas Unnöthiges zu halten? Ich glaube, es ist zu schreiben *optimi et, in quantum potest, disertissimi viri*: wenigstens ist dieser Gedanke nöthig. Denn dass es der Zeitverhältnisse wegen unmöglich sei die Beredsamkeit der Alten zu erreichen, hat Maternus vorher auseinandergesetzt und sagt es auch eben hier.

11.
427

Tac. ann. xi. 14 liest man in den Ausgaben: *Quo exemplo Claudius tres litteras adiecit; quae usui imperitante eo, post oblitteratae, aspiciuntur etiam nunc in aere publicandis plebiscitis per fora ac templa fixo.* Von Plebisciten kann in dieser Zeit nicht die Rede sein. Man hat daher verschieden zu bessern gesucht, aber nothwendig das Wahre verfehlt, weil man *publicandis* für sicher hielt. Aber in der Handschrift steht: *in aere publico. dis plebiscitis.* Ich zweifle nicht, dass Tacitus schrieb: *aspiciuntur etiam nunc in aere publico per fora ac templa fixo.* Zu *aere publico* wurde als Erklärung von einem Unwissenden *plebiscitis* bemerkt, und das *dis* wird wol *scl.* oder *scil.* (*scilicet*) sein. Auf ein Glossem deutet schon der Punkt in der Handschrift.

rück. — iv. 1 sagt Tacitus vom Seian *mox Tiberium variis artibus devinxit — non tam sollertia — quam deum ira in rem Romanam, cuius pari exitio vixit ceciditque*. Zu den letzten Worten bemerkt Hr. Orelli: '*ut ipse multis exitium attulit, ita statim post interitum eius propinqui et amici condemnati ac supplicio affecti sunt*'. Die Verurtheilung von Seians Freunden und Verwandten konnte aber unmöglich als *exitium rei Romanae* gelten. Ueber die Seichtigkeit seiner Bemerkung konnte sich der Herausgeber aus Tacitus' Urtheil zu Ende des sechsten Buchs unterrichten: *intestabilis saevitia, sed obiectis libidinibus, dum Seianum dilexit limuitque, postremo in scelera simul et dedecora prorupit, postquam remoto pudore et metu suo tantum ingenio utebatur*. — v. 3 wird erzählt, wie Tiberius einen Brief an den Senat geschrieben hatte, worin er Agrippina und Nero verklagte. Die Beamten sind in Zweifel, ob sie auf ihre Verdammung antragen sollen. Darauf heisst es c. 4 *fuit in senatu Iunius Rusticus componendis patrum actis delectus a Caesare eoque meditationes eius introspicere creditus. is fatali quodam motu (neque enim ante specimen constantiae dederat) seu prava sollertia, dum imminuentium oblitus incerta pavet, inserere se dubitantibus ac monere consules, ne relationem inciperent, disserebatque brevibus momentis summa verti*: dann folgen verderbte Worte. Hier ist es schon wunderbar, wenn zu *summa verti* bemerkt wird '*summa] principatum h. l. significat Iunius*', und das mit dem Zusatz: '*comparant Cic. Phil. 5, 10 Minimis momentis maximae inclinationes temporum fiunt*'. Verstand Hr. Orelli das *summa verti* bei Tacitus nicht (und ich halte es für schwer, das nicht zu verstehen), so musste ihn doch die verglichene Stelle darüber belehren. Dies ist aber Nichts in Vergleich mit dem, was zu *monere consules* gesagt wird: '*monere consules] vel brevi colloquio vel codicillis raptim et clam ad eos missis; palam enim haec ef ferri non poterant coram Tiberio*'. Iunius Rusticus ist in der Senatssitzung, er tritt unter die Zweifelnden, und doch soll er '*codicillos raptim et clam*' ihnen zuschicken! Und woher diese Verkehrtheit? Weil der Herausgeber glaubt, Tiberius sei in der Senatssitzung zugegen gewesen, weil er nicht weiss, dass dieser schon drei Jahre vorher Rom auf immer verlassen hatte, auch nicht, was im vorigen Capitel ausdrücklich gesagt ist, die Klage sei brieflich angestellt! Diese Proben werden genügen,

MISCELLEN
ZUR ROEMISCHEN PROSA.

I.

Zur Geschichte der römischen Historiographie.

[*Philologus* VI. 1851.]

1. Cn. Gellius.

So erwünscht es jedem Litterarhistoriker sein muss die Zahl ¹³¹ der Schriftsteller vermehren zu können, so sieht sich doch derjenige, welcher sich mit der Geschichte der ältesten römischen Historiographie beschäftigt, mehr zum Ausweisen unbefugter Eindringlinge genöthigt. Es ist in dieser Richtung schon tüchtig vorgearbeitet worden. Hertz de Cinciis S. 12 hat dem *C. Iulius* (Liv. ep. LIII) seinen wahren Namen *Acilius* zurückgegeben; derselbe im philologisch klinischen Streifzug S. 32 den *Numerius Fabius Pictor* (Cic. de div. 1. 21, 43) als eine Verkappung des *Q. Fabius Pictor* nachgewiesen. Endlich hat Becker röm. Alterth. Bd. 1 S. 39 Anm. 72 die aus der Luft gegriffene Behauptung, dass der von Cic. Brut. 21, 84 erwähnte Ser. Fabius Pictor lateinische Annalen geschrieben habe, widerlegt und die Nothwendigkeit der Annahme, dass *Q. Fabius Pictor* zwei Geschichtswerke, sowohl ein griechisches als ein lateinisches, verfasst habe, in einer Weise nachgewiesen, dass ich mich nur wundern kann, wie ein Mann wie Bernhardt in der zweiten Bearbeitung seines Grundrisses der röm. Litteratur S. 524 sich für nicht überzeugt erklären konnte. Ich lasse dem Ser. Fabius Pictor sogar nicht das Werk über das *ius pontificium*, woraus wir ein grösseres Citat bei Gell. x. 15 haben. Niemand sagt uns, dass Ser. Fabius Pictor ein solches

Redenden selbst dann Reden eigener Composition in den Mund gelegt, wenn diese Reden noch vorhanden waren, wie z. B. Livius dem Cato Censorius. Dies führt uns auf einen andern Punkt, in dem die Historiographie des Alterthums höher stand als die moderne. Je mehr man sich den Eindrücken des Sinnlichen hingiebt, um so mehr wird das Gefühl für die Form angeregt. Je mehr man nun diese an den Ereignissen beachtet, um so grösser wird auch das Bestreben sein, der Form, in welcher man die Ereignisse darstellt, die möglichste Vollendung zu geben. Desshalb stehn die Alten in der äussern Form ihrer Geschichtswerke unendlich viel höher als die neuern. Das Hauptforderniss nun einer vollendeten Form ist die Einheit. Die Rede muss einen gemeinsamen Charakter, einen gleichmässig gehaltenen Ton haben, es darf in ihr durchaus nichts Fremdartiges sein. Die Alten haben also in der Staatengeschichte durchaus (wesshalb sich in anderen Gattungen Ausnahmen finden, werden wir hernach sehn) alle Wörter fremder Sprachen ausgeschlossen; sie haben aber auch Alles ausgeschlossen, was zwar in der Sprache, in der sie schrieben, aber von einer andern Person und darum in einem andern Stil verfasst war. Desswegen haben sie nie vorhandene Reden oder Briefe Anderer in solche Geschichtswerke aufgenommen, sondern indem sie den Inhalt beibehielten, den Ausdruck im Einklang mit dem ganzen Werke umgestaltet. Ueber die Briefe in den Geschichtswerken, welche ganz ebenso zu betrachten sind wie wir die Reden betrachtet haben, nur dass die Alten keine Briefe eingelegt haben werden ausser wo sie Nachricht vom Absenden derselben gehabt haben, über diese Briefe habe ich in dieser Beziehung eine Bemerkung gegeben in meinem Spic. crit. in Corn. Nep. p. 86 [oben S. 98]. Ich habe dort die Briefe eigener Composition in den römischen Geschichtswerken bis auf Nepos aufgezählt. Bei Livius finden sich meines Wissens in den erhaltenen Partien keine: das 99. Buch enthielt einen Briefwechsel zwischen Metellus Creticus und Cn. Pompejus, wie die Epitome zeigt, jedenfalls eigener Composition, wie auch die Briefe bei Tacitus, z. B. der des Tiberius III. 53. Etwas Anderes ist es natürlich, wenn ein Brief eben seiner charakteristischen Form wegen angeführt wird, wie bei Xenophon Hell. I. 4, 23 der wegen seiner Kürze berühmte Brief des Epistoleus Hippokrates an die

430 Prätur¹ und vollendetem Consulat«, und ständen die Worte hier so, so könnte der Zusatz *ut semper* nicht richtig sein, da man vor Sulla ja regelmässig in der Prätur und im Consulat in die Provinzen ging. Eine absichtliche Entstellung könnte nicht angenommen werden: denn der Brauch vor Sulla musste dem Cäsar im Gegensatz zur *lex Pompeia* ebenso recht sein; ein Irrthum ebenso wenig, da Sullas Aenderung in Cäsars Mannesalter fiel: es bliebe also nur übrig die Worte *ut semper* zu streichen, wofür man anführen könnte, dass die Handschriften nicht *ut semper sed*, sondern *ut semper fit* haben und erst Jucundus in der Aldina *sed* aus diesem *fit* gemacht hat. Doch halte ich dessen Aenderung, wie früher, auch jetzt noch für richtig: denn es ist klar, dass *ex praetura et consulatu* auch von dem Falle gesagt werden konnte, wenn nur einige Zeit dieser Aemter verflossen war, deren Anfang die Beamten auch vor Sulla in Rom zu bleiben pflegten; und dies ist namentlich hier zulässig, wo der *lex Pompeia* gegenüber die Veränderung innerhalb der frühern Zeit unwesentlich war. Es muss also dabei bleiben, dass Cäsar nicht geschrieben haben kann *Consules, quod ante id tempus accidit numquam, ex urbe profiscuntur*. Wie er geschrieben hat, habe ich hier nicht zu untersuchen: ich für meinen Theil beharre indess bei meiner frühern Ansicht, dass die Worte *quod ante id tempus accidit numquam*, wie so vieles Andere in nächster Nähe, interpolirt sind.

Ebenso wenig habe ich meine Ansicht über die kurz vorhergehenden Worte *Neque expectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad populum feratur*, geändert, wo ich nach wie vor den Satz *quod superioribus annis acciderat* für interpolirt halte. Ich hatte diese Worte von der *lex curiata de imperio* verstanden: Sie behaupten, ebenfalls in der Schrift über »die Rechtsfrage zwischen Cäsar und dem Senat« S. 44 Anm. 116, es seien Plebiscite gemeint, deren Einholung die *lex Pompeia* für diejenigen angeordnet habe, welche ihr gemäss nach fünfjährigem Intervall in die Provinzen gehn sollten. Aber nur durch eine *lex curiata* kann meines Wissens Jemandem, welchem durch Senatsbeschluss eine Provinz schon übertragen ist, wie hier, für diese Provinz das *imperium* gegeben werden: eine andere
 431 *lex* kann Jemandem eine Provinz¹ ertheilen; aber den Fall möchte ich sehen, wo Einer, der durch Beschluss des Senats oder

Ich kann mich bei dieser Gelegenheit nicht enthalten Sie beiläufig auf noch zwei Stellen aufmerksam zu machen, wo zwar Ihr Tadel mich nicht persönlich trifft, in denen Sie aber der lateinischen Sprache ebenfalls zu wenig Rücksicht widerfahren lassen. In Ihrer Abhandlung über die Stadtrechte von Salpensa und Malaca in den Abh. d. k. sächs. Gesellsch. d. Wissensch., phil.-hist. Cl. II. S. 402, Anm. 31 citiren Sie eine Stelle der *lex Iulia municipalis* auf der zweiten Heracleens. Tafel, Z. 44 folgendermaassen: *queive in eo municipio colonia praefectura foro conciliabulo, quo ius erit, iudicio publico condemnatus est erit*, und fügen zu den Wörtern *quo ius erit*: 'd. h. »in welchem ein Gericht besteht«; *quouis erit* ist sinnlos'. Dieses *quouis erit* steht auf der Tafel, soviel ich aus Göttlings Abdruck in den Funfzehn römischen Urkunden ersehn kann*); und müsste meiner Meinung nach aus *quo ius erit* gemacht werden, wenn dies dastehn sollte: so wenig kann ich es sinnlos finden. Denn dass hier nur der von dem Gemeinderathe ausgeschlossen wird, der in dem Orte, welchem er angehört, verurtheilt ist, kann nicht auffallen. Da vorher und nachher eine ganze Reihe von Handlungen und Fällen aufgezählt wird, wegen deren einer überhaupt ausgeschlossen sein soll, und es unmittelbar vorher heisst *queive iudicio publico Romae condemnatus est erit, quo circa eum in Italia esse non liceat, neque in integrum restitutus est erit*, so ist es klar, dass die in dieser Stelle gemeinten Vergehn von sehr untergeordneter¹ Bedeutung waren, und darum nicht wunderbar, dass nur der ausgeschlossen wird, der vor dem Gericht desselben Orts, dessen Gemeinderath er werden wollte, unter den Augen seiner engern Mithürger und von diesen selbst in der bezeichneten Weise verurtheilt war, dagegen nicht der, gegen den das Gericht einer andern Landstadt ein solches Urtheil gefällt hatte. Ein anderer Anstoss ist mir aber in dieser Stelle nicht denkbar. Doch sehe ich hierin vielleicht nicht scharf genug: dessen bin ich aber gewiss, dass Ihr *quo ius erit* sprachwidrig ist, und zwar in drei Worten zwiefach. Einmal müsste es nothwendig heissen *in quo*: nur ein Dichter oder später Schriftsteller könnte den blossen Ablativ so setzen. Dann kenne ich sehr wohl *in ius*, *in iure* für *in iudicium*, *in iudicio*;

*) [QVOIVS-ERIT hat die Tafel ganz unzweideutig, und so auch Mazochi's Facsimile. F. R(itschl).]

Staatsinschriften überhaupt, und diese giebt uns in kurzen Worten das *aes publicum per fora ac templa fixum*. Uebrigens muss, um dies beiläufig zu bemerken, noch etwas Anderes in dieser Stelle des Tacitus geändert werden. Dass *usui* hier ungewöhnlich steht, wo der Sinn *in usu* verlangte, habe ich in meiner Ausgabe bemerkt, aber ich habe es irrthümlich durch eine gezwungene Erklärung zu halten gesucht: der constante Sprachgebrauch nöthigt, in dem *usui* eine Corruptel zu sehn und es durch *in usu* zu ersetzen.

Zum Schluss will ich auch eine Kleinigkeit nicht übergehen, weil ich daran ein Paar Bemerkungen von allgemeinerem Interesse knüpfen kann. In Ihrer Schrift über die Chronik des Cassiodor in den Abhandlungen d. k. sächs. Gesellsch. d. Wissensch., phil.-hist. Cl. III. S. 558 sagen Sie, ob die Bücher des Plinius *a fine Aufidii Bassi* erst mit dem Regierungsantritt des Nero angehoben hätten, wie ich meine, sei nicht ausgemacht. Zu dieser Bemerkung war keine Veranlassung, da ich in meiner Einleitung zum Tacitus S. XXI der zweiten Auflage [6XXV] von jenen Büchern wörtlich sage: 'Keine der Anführungen dieses Werks geht vor Nero zurück, und er wird wohl mit diesem begonnen haben', und S. XX [6XXIV] von Aufidius Bassus: 'Die Fortsetzung des Plinius scheint zu zeigen, dass er bis zum Tode des Claudius schrieb', also überall, wo ich von der Sache rede, selbst deutlich genug¹ auf das Unsichere hinweise*). Für wahr-

*) Besser macht es freilich Jordan, *M. Catonis praeter librum de re rustica quae extant*, S. XXIII der Prolegomena, wo es heisst, ich vermuthe Livius und Gellius seien durch Zufall (*casu*) beide in denselben Irrthum gerathen, die Rede Cato's *pro Rhodiensibus* aus dem fünften Buche der *Origines* zu citiren. Ich sage zu Nepos Cato 3, 3 in der grössern Ausgabe, dass trotz der übereinstimmenden Behauptung des Livius und Gellius die Rede nicht im fünften Buch gestanden haben könne, sondern wahrscheinlich dem siebenten angehörte: von Zufall sage ich nirgends ein Wort. Ehe man Jemandem baaren Unsinn aufbürdet, sollte man doch mit einiger Aufmerksamkeit zusehn, was man liest. Dagegen war die Erklärung des Titels *Origines*, welche Jordan S. XXIV als seine Erfindung gibt, schon von mir in der kleinern Ausgabe des Nepos zu derselben Stelle gegeben. Auch Halm hätte mir nicht das zutrauen sollen, was er zu Cicero's Phil. VII. 6, 16 referirt: '*Lectionem magistratum defendit Nipperdey in Philologi III, p. 145*'. Allerdings nehme ich diese Lesart des Vaticanus als richtig an, aber nur indem ich den ganzen Satz *qua cum C. Caesare magistratum partitus est* für einen fremden Zusatz erkläre.

in Deutschland geschah, was haben wir in dieser Zeit für eine Menge anderer weit wichtigerer Ereignisse, welche mit den deutschen Kriegen in gar keiner Verbindung stehn! Es war eine Unmöglichkeit, zumal bei der annalistischen Weise der Alten, in einem ausführlichen Werke über die römische Gesamtgeschichte die andern Ereignisse auszusondern und die deutschen Kriege in einer Reihenfolge von Büchern zusammenzufassen; es war eine Unmöglichkeit, die Bücher, welche alle Ereignisse dieser Zeit behandelten, nach den deutschen Kriegen zu benennen, da diese durchaus nicht das Wichtigste in ihnen waren; es giebt auch keinen engern Abschnitt dieser Zeit, auf welchen man einen solchen Specialtitel beschränken könnte, da dann mehrere Abschnitte ein gleiches Anrecht auf denselben haben würden. Ich brauche diese Dinge nicht im Einzelnen auszuführen: eine Geschichtstabelle dieser Zeit wird die nöthigen Nachweise geben. Dagegen steht keine Schwierigkeit der einfachsten und am nächsten liegenden Annahme entgegen, dass des Aufidius Bassus Bücher *belli Germanici* ein besonderes Werk waren, welches von dem Kampfe Cäsars mit Ariovist, vielleicht auch von dem Kriege gegen die Cimbern und Teutonen, bis zum Jahre 17 n. Ch. ging, da die spätern Ereignisse in Deutschland bis auf des Bassus Zeit ohne Bedeutung waren. Denn dass ein Schriftsteller¹ denselben Stoff einmal besonders und ⁴⁴² dann wieder im Zusammenhange eines grössern Werks behandelt hat, ist ja keine seltene Erscheinung.

Und damit, werther Freund, schliesse ich diese *oratio pro domo* und wünsche Ihnen wohl zu leben.

Jena, im April 1862.

Nipperdey.

IV.

Zu römischen Historikern.**1. Livius. Florus.**[*Philologus* I. 1846. S. 669.]

Livius xxiii. 43, 44. *Nolle ominari quae captae urbi cessura forent*, kann *cessura* nicht richtig sein. Denn *cedit alicui* wird der Bedeutung des Verbums gemäss nur dann gesagt, wenn das Ereigniss Jemanden in Folge einer von ihm vollführten Handlung trifft. Es ist *casura* zu schreiben.

Livius xxxii. 43, 4. *Ibi stativis rex per aliquot dies habitis fluctuatus animo est, utrum protinus in regnum se reciperet, an reverti in Thessaliam posset* steht für *reverti* im Bamb. *perverti*. Diess zeigt, dass *praeverti* zu schreiben ist. Der König schwankte, ob er nicht, bevor er nach Macedonien sich zurückzöge, einen Abstecher nach Thessalien machen könne.

xl. 34, 2. *Tria milia peditum quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt*. Da das Verhältniss sonst immer so ist, dass die Centurionen das Doppelte, die Reiter das Dreifache von dem erhalten, was den Soldaten ertheilt wird, so wird auch hier wohl *centena quinquagena equites* zu schreiben sein.

xliv. 38, 10. *Quid? quod hostes per summum otium instruxerant aciem, reparaverant animos, stabant compositi suis quisque ordinibus* muss *praeparaverant animos* geschrieben werden. Denn die Macedonier hatten keineswegs den Muth verloren.

670 Florus iv. 42, 44 [II, 31] heisst es von Augustus *Marmaridas atque Garamantas Curinio* *) *subigendos dedit*. Aber ein Curinius ist ebenso unbekannt wie dass von einem solchen oder einem Quirinius, den man an seine Stelle hat setzen wollen, die genannten Völker unterworfen seien. Dies ist vielmehr von Cornelius Balbus geschehn, wie Plinius nat. hist. v. 5, 36 bemerkt, und es ist daher bei Florus *Cornelio* statt *Curinio* zu schreiben.

*) [gurino der Nazarianus; im Bambergensis ist der Name ausgelassen. Quirinus nennt ihn Iordanis.]

tate venire rex didicisset, in fugam vertitur, aber nur nach einigen schlechten Hdss.; die besten haben *addidicisset*. Dies billigt Dübner, indem er glaubt, dass zu Iustins Zeit die Präposition in diesem Worte ihre Bedeutung verloren habe. Leider ist dieser Gelehrte, welcher sonst um die Kritik des Justin durch Zurückführung des Textes auf zuverlässige Hdss. (wozu freilich das Material sehr ungenügend vorliegt) sich Verdienst erworben hat, nur zu häufig bei Vertheidigung der handschriftlichen Lesart zu unglaublichen Behauptungen und Erklärungen geneigt. So will es mir auch in diesem Falle nicht glaublich erscheinen, dass, wenn *addiscere* in später Zeit dieselbe Bedeutung wie *discere* erhalten hätte, dafür sich nicht mehr Beispiele als dies eine finden sollten. *Addiscere* bedeutet zweierlei, entweder »hinzulernen« (— »erfahren«) oder seltner »erlernen«, wie bei Cic. de orat. III. 23, 86 (wenn die Stelle jetzt richtig heraus-
 562 gegeben¹ wird), dem ältern Plinius nat. hist. VIII. 30, 44, dem jüngern ep. II. 2, 5, Sueton Cal. 47. Keine von beiden Bedeutungen ist hier passend. Ich glaube Justin schrieb *Quos cum tanta celeritate aduenire rex didicisset*, und das Anfangs ausgelassene, dann über der Zeile oder am Rande nachgetragene *ad* ist durch Versehn zum unrechten Verbum gezogen.

Ebenso wenig wie an der eben besprochenen Stelle bin ich an zwei andern geneigt einen schlechten Ausdruck dem Schriftsteller zuzuschreiben: II. 6, 14 *tenuit et Aegeus, Thesei pater, Athenis regnum; a quo per divortium decedens Medea* statt *discedens* und III. 4, 10 *ad sedes inquirendas profiscuntur* statt *anquirendas*. Obwohl die Hdss. sehr häufig zwischen dem, was an beiden Stellen steht, und dem, was ich vorschlage, schwanken, glaube ich doch, dass man nach den Bestandtheilen der Wörter bis in sehr späte Zeit bei den Schriftstellern, welche mit verhältnissmässig gewähltem Ausdruck schreiben, daran festhalten muss; dass *decedere*, wo es nicht »von einem höhern Orte herabgehn« heisst, doch nicht allein das Verlassen eines Gegenstandes sondern zugleich das Aufgeben eines Besitzes oder einer Gewalt bezeichnet, und *inquirere aliquid* nur »untersuchen«, nie »aufsuchen« oder »suchen« bedeutet.

IV. 1, 2 lesen wir über Sicilien folgendes: *Est autem ipsa terra tenuis et cavernis quibusdam fistulisque ita penetrabilis, ut ventorum tota ferme flatibus pateat; nec non et ignibus generan-*

hier gleich verkehrt: denn wozu eigens Jemand bestellt wäre dem Ptolemäus seine Statthalterschaft zu übergeben, lässt¹ sich nicht absehn, und dieses selbst wäre durch die überlieferten Worte sehr eigenthümlich bezeichnet. Wir wissen aber aus den Berichten anderer Schriftsteller, welche die Erklärer anführen, dass Cleomenes ὑπαρχος des Ptolemaeus war. Ich glaube daher, dass die Worte *ad tradendam* Ueberrest sind von 'administer ad regendam', wobei ich annehme, dass die cursiv gedruckten Buchstaben durch Beschädigung der Urhds. ausgefallen sind, oder hält man einen Ausfall durch Versehn eines Abschreibers für wahrscheinlicher, von 'administer ad tractandam'. Indess will ich die Meinung M. Haupts nicht unerwähnt lassen, welcher *datur* in *additur* verwandelt. Dann würde nur *tradendam* in *tractandam* zu ändern und einen Ausfall anzunehmen unnöthig sein.

v. 4, 3 wird von Alcibiades erzählt *Lacedaemona se contulit ibique regem Lacedaemoniorum impellit turbatis Atheniensibus adverso Siciliae proelio ultro bellum inferre. Quo facto omnia Graeciae regna velut ad extinguendum commune incendium concurrunt*. Dübner findet es wahrscheinlich, dass ein später römischer Schriftsteller die Freistaaten Griechenlands *regna* haben nennen können: ich bin wie die meisten Herausgeber des Justin von der Unmöglichkeit eines solchen Irrthums überzeugt nicht nur bei einem römischen Schriftsteller, welcher griechische Geschichte excerpirt, sondern bei jedem römischen Schriftsteller, weil dieser Irrthum mit der ganzen antiken Bildung und Anschauung in Widerspruch steht. Es sind viele Verbesserungsvorschläge gemacht, von denen ich jedoch keinen für gut halten kann. Ich vermuthe *Quo facto omni Graecia erecta velut ad extinguendum commune incendium concurrunt*. Das Verbum ist allgemein zu fassen: »man eilt herbei«.

vi. 2, 7 lesen wir über Conon und Agesilaus *Posteaquam Agesilaum cum ingentibus copiis in Asiam misere, non facile dixerim, quod aliud par ducum tam bene comparatum fuerit: quippe aetas, virtus, consilium, sapientia utrique prope una, gloria quoque rerum gestarum eadem; quibus cum paria omnia fortuna dederit, invictum tamen ab altero utrumque servavit*. An diesen Worten hat meines Wissens allein Wopkens Anstoss genommen. Mit Recht bemerkt er, dass, wenn bei der völligen Gleichheit beider

preisgegeben zu werden gefürchtet. Die Stelle ist so zu schreiben: *Sed tamen (fateamur enim, quod est) ne contendimus quidem, ut possemus, nämlich cum Pompeio mare transire.*

2. Zu Cicero's Reden und Briefen.

[*Philologus* III. 1848. S. 141.]

De harusp. resp. 18, 38 liest man in einer an Clodius gerichteten Frage *An tibi luminis obsesset caecitas plus quam libidinis? ne id quidem sentis, coniventes illos oculos abavi tui magis optandos fuisse quam hos flagrantes sororis?* Der Schwester des Clodius wird pro Cael. 20, 49 allerdings *flagrantia oculorum* beigelegt. Aber wenn man Jemand fragt, ob nicht andere Augen ihm mehr zu wünschen wären als die, welche er hat (und dieser Gedanke ist hier nothwendig), so kann man allerdings für die andern Augen die Augen einer andern Person setzen, deren Augen dieselbe Eigenschaft wie die andern haben, nicht aber für seine Augen ebenfalls die den seinigen ähnlichen einer andern Person, weil eben die Augen einer andern Person, sie mögen den seinen noch so ähnlich sein, nicht die seinigen sind, worauf bei der Frage alles ankommt. Es ist zu schreiben *quam hos flagrantes furoris*. Die Götter haben den Clodius für die Entweihung der *sacra* der *bona Dea* nicht mit Blindheit, welche Strafe nach dem Volksglauben eintreten sollte (c. 18, 37), sondern mit *furor atque dementia* gestraft (c. 18, 39).

De prov. cons. 14, 34: *Sed tamen una atque altera aestas vel metu vel spe, vel poena vel praemiis, vel armis vel legibus potest totam Galliam sempiternis vinculis astringere: impolitae vero res et acerbae si erunt relictae, quamquam sunt accisae, tamen efferent se aliquando et ad renovandum bellum revirescent.* In dem letztern Satze sind alle Ausdrücke vom Baume übertragen mit Ausnahme von *acerbae*, was, obwohl eng mit *impolitae* verbunden, gar nicht dazu passt. Mit Recht nahm also Graevius daran Anstoss, beruhigte sich aber mit Unrecht dabei, dass es von den unreifen *pomis* des Baums gesagt zu sein scheine. Denn alle übrigen Ausdrücke sind vom Holze des Baums oder vom Baum im Ganzen hergenommen. Es kann also nicht von denselben Dingen, auf welche Ausdrücke vom Baum überhaupt übertragen werden, ein von einem nicht einmal an allen Bäumen befindlichen Gegenstande übertragener Ausdruck gebraucht wer-

sondern dass *nam leges* die zweite Weise folgen muss, der unten *consecratio capitis* entspricht, und zu welcher die Worte *cum caput — consecratur* erläuternder Zusatz sein müssen: endlich dass nicht ausser diesen zwei Weisen noch von einer dritten gesprochen werden kann, wie durch die Worte *aut genere ipso* geschieht. Allen diesen Anforderungen geschieht Genüge, wenn man mit Garatoni *aut* vor *genere ipso* und mit einer Oxforder Hds. *et consecratione* streicht, statt *poenae* aber mit Antonius Augustinus *poena* schreibt, wie Garatoni die Stelle verbessert wissen wollte und Orelli herausgegeben hat. Madvig billigt die beiden letztern Aenderungen, will aber *aut genere ipso atque obtestatione legis* schreiben. Aber durch die Art oder das Wesen des Gesetzes wird diese Weise nicht mehr als die andere bedingt. Und mit Unrecht sagt Madvig: *Garatonius deleta priore 'aut' universe dici vult 'genere ipso': quae verba sic nude posita nullam videntur habere certam significationem*. Die Bedeutung dieser Worte hatte schon Orelli richtig angegeben: Cicero will sagen die zwei Weisen gingen aus der Art selbst d. h. schon aus dem Wesen und Begriff der *sanctio sacra* hervor. Indem ich¹ aber Garatoni's Aenderung billige, glaube ich dagegen nicht, dass *et consecratione* zu streichen sei: denn die Interpolation könnte nur durch die folgenden Worte *utrum a capitis consecratione an obtestatione legis* veranlasst sein: grade sie aber mussten abhalten dieselben zwischen *obtestatione* und *legis* zu setzen. Ich schlage folgende Verbesserung vor: *deinde sanctiones sacrandae sunt genere ipso aut obtestatione legis aut consecratione personae, cum caput eius, qui contra fecerit, consecratur*. Die Gleichheit der *Casus* konnte leicht Veranlassung werden *obtestatione* und *consecratione, legis* und das in *poenae* verderbte *personae* zu verbinden und zwischen jene beiden Wörter ein *et* einzuschieben. Auf diese Weise haben wir auch gleich im Hauptsatz die volle Bestimmung, woran sich eine Erläuterung der letztern Weise reiht, wogegen mir *poena*, was an und für sich hier bedeutungslos erst durch den Nebensatz seinen Inhalt empfängt, matt erscheint.

In Pison. 43, 29 sind die verderbten Worte *Consulem tu te fuisse putas, cuius in imperio, qui rempublicam senatus auctoritate servarat, idemque in Italia, qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is se in publico tuto statuit esse*

sind. Sie sind der Hauptsache nach aus ep. 14, 3 genommen: *multo se in suo lectulo malle quidquid foret.*

Ad Att. xv. 17, 1: *Antroni vetui; sed nondum acceperas litteras; nec cuiquam nisi L. Fadio aedili.* Dass Cicero nicht in einem Briefe an Atticus, wie man nach diesen Worten glauben müsste, sondern an seine Leute verboten habe dem Antro etwas auszuzahlen, zeigt der Ausdruck *vetui*. Es ist zu schreiben *sed nondum acceperas litteras, ne cuiquam nisi L. Fadio aedili.* Der Brief, welchen Cicero meint, ist der funfzehnte dieses Buchs, wo er § 1 schreibt *Tu nummos Arpinatum, si L. Fadius aedilis petet, vel omnes reddito. Ego ad te alia epistola scripsi de HS CX, quae Statio curarentur. Si ergo petet Fadius, ei volo reddi; praeter Fadium nemini:* und später (ep. 20 extr.) heisst es über dieselbe Sache *De Fadio, ut scribis; utique alii nemini.*

M. Tullius ad Caesarem lib. III. (Non. p. 286 M., Orelli Cic. fragm. p. 463 [2969]): *Quae si videres, non de exercitu retinendo tueri, sed eo tradito aut dimisso.* Walch (emend. Liv. p. 117) hat für *tueri* vermuthet *timere*. Aber Cäsar war weit davon entfernt Furcht zu hegen, dass er sein Heer nicht behalten könne. *Tueri* ist richtig, aber für *de* ist *te* zu schreiben. Es ist offenbar, dass Nonius den Satz unvollständig angeführt hat.

ZU HORATIUS.

1

2

3

DE LOCIS QUIBUSDAM HORATII EX PRIMO SATIRARUM

COMMENTATIO PRIOR.

(Novi prorectoris magnifici — auspiciis die vi. m. Februarii a. MDCCCLVII
oratione publica rite capienda civibus indicit academia Ienensis.)

Cum collega suavissimus, Carolus Goettlingius, molesto magis quam periculoso oculorum morbo impediretur, quo minus hoc tempore hanc programmatum scribendorum provinciam susciperet, eaque ex legibus academiae nostrae ad me devenisset, visum est quaedam ex scholis nostris depromere, quibus Horatii satiras enarrare consuevimus. Eas cum commentario instruxisset Ludovicus Fridericus Heindorfius, libro omnium, quos composuit, longe praestantissimo et summa laude digno, quicumque post illius doctam et laboriosam operam ad easdem enarrandas accesserunt, mirum est, quam pauca rectius explicaverint; in rebus maxime omnia fere ex illo petita sunt. Cuius rei pauca exempla ex prima, quarta, decima potissimum satira petita proferam adiuncto uno et altero emendandorum poetae verborum conatu; quae pars post Bentleium nacta Meinekium et Hauptium, ut illa altera post Heindorfium restitit, ita prope ad eum finem videtur perducta, quo his subsidiis perveniri possit.

Multos frustra exercuerunt primae satirae versus inde ab duodetricesimo:

anteponerentur, qui tum ipsum in eo magistratu erant; quibus propinquam sedem obtinebant praecones eorum collegae, sed propter praeconium uno gradu remotiorem. Quae cui ridicula videbuntur, non noverit profecto ingenium Romanorum, qui sub exitum liberae rei publicae et sub imperatoribus fuerunt.

DE LOCIS QUIBUSDAM HORATII EX PRIMO SATIRARUM

COMMENTATIO ALTERA.

(Index scholarum aestivarum in universitate litterarum Ienensi a. MDCCCLVIII
habendarum.)

Assentior iis, qui Horatii esse negant octo versus in paucis codicibus satirae decimae praemissos neque in scholiis explicatos :

*Lucili, quam sis mendosus, teste Catone,
defensore tuo, pervincam, qui male factos
emendare parat versus. Hoc lenius ille,
quo melior vir et est longe subtilior illo,
qui multum puer et loris et funibus udis
exhortatus, ut esset, opem qui ferre poëtis
antiquis posset contra fastidia nostra,
grammaticorum equitum doctissimus. Ut redeam illuc.*

Primum enim, si par esset codicum auctoritas, quae non est vel eo, quod hi versus in Blandinio antiquissimo non legebantur, quippe quos in uno codice Martinio invenerit Crucquius, tamen ii hac una de causa ab hac satira removendi erant, quod praeclarum est illud initium, in medias res nos rapiens :

*Nempe incomposito dixi pede currere versus
Lucili,*

idem autem ob *nempe* particulam non vulgari modo positam obtusioris ingenii homines offendere et ad explenda ea, quae ipsi

et Bareae Sorani, quem ei successisse probabile est, ad 65 retuli. Potius hi annis 63 et 64 Asiae praefuisse censendi sunt: neque enim iam Bareae, cum ipse anno 66 ex proconsulatu Asiae accusatus, Acratus autem, cui non subvenisse in Asia ei crimini dabatur, ante annum 64, ut monui, missus non sit, ullus annus praeter 64 tribui potest, neque Veteri certe anno 63 posterior; qui cum anno 65 accusatus sit, ab hoc non longius, quam necesse est, proconsulatum eius removebimus*). Quod autem Borghesius Operum iv. 535 statuit inde a Tiberio proconsulatum Africae et Asiae non prius quam decem post consulatum annis datum esse, non certa lex putanda est, sed re ipsa et iam extremis Augusti temporibus effectum,¹ cum aucto per suffectos consularium numero et quibusdam per legem Papiam Poppaeam vel ob alias causas plurium annorum administratione concessa, cuius satis multa exempla sunt, ad perpauca consulares ordo sortis prius perveniret: legem quidem nulla causa est, quo minus eandem mansisse credamus, quam Augustum sanxisse Cassius Dio lxx. 14 auctor est, ne praetores et consules ante quinquennium provincias populi Romani sortirentur. Certe M. Furium Camillum consulem anni 8, novem annis post, anno 17, proconsulem Africae, <M. Iunium Silanum consulem anni 46, octo annis post, anno 54, proconsulem Asiae> fuisse ex Tac. ii. 52 <xiii. 1> constat; neque L. Antistium Veterem, qui consul fuit anno 55, longiore intervallo quam octo annorum Asiam rexisset modo demonstravimus. Cuiusmodi breviora intervalla inde orta probabile est, quod non raro minores consulares antiquioribus ex lege Papia Poppaea vel aliis de causis in sortiendis provinciis praeponebantur, cuius rei exempla ex Tacito posui ad iii. 32; quae eadem res effecit, ut alii ultra decennium reicerentur, velut M. Lepidus et Manius Lepidus, consules annorum 6 et 11, ille anno 21, hic 26, quindecim adeo post consulatum annis, proconsules Asiae fuerunt, ut ad eundem Taciti locum docuit Borghesius, et C. Galbae, fratri imperatoris, consuli anni 22, suus annus sortiendi proconsulatus fuit 36 p. Ch. (Tac. vi. 40. Suet. Galb. 3).

*) [*Diversum ordinem Waddingtonus in Fastis provinciarum Asiaticarum p. 134 sq. statuit, qui a. 61/62 Bareae Sorano, 62/63 Volasennae, 63/64 Salvio Titiano, 64/65 Antistio Veteri tribuit: nihil moratus difficultatem in quaesturae anno Agricolae positam.*]

VARIARUM OBSERVATIONUM ANTIQUITATIS ROMANAE

CAPUT II.

(Index scholarum aestivarum in universitate litterarum Ienensi a. MCCCCLXXII habendarum.)

Libera res publica quae ad quaesturam adipiscendam legibus Villia et Cornelia requisierit, in libro de legibus annalibus inde a p. 8 usque ad 23 exposui; ubi quod p. 18 tabulae Heraacleensis versibus 90 et 100 (C. I. L. I. 121. 122) ante *nisei quei* verba *neve quei maior annos xxx natus est erit* excidisse statui, potius *neve quei annos xxx natus est erit* ponenda erant. Augustum autem, cum quaesturae annum aetatis quintum et vicesimum constitueret, non hac una re contentum fuisse docent, quae Tacitus refert III. 29, Tiberium, cum Neronem, Germanici filium, patribus commendaret, ab his postulasse, *ut munere capessendi vigintiviratus solveretur et quinquennio maturius quam per leges quaesturam peteret*. Neque tamen omnibus ad quaesturam adipiscendam vigintiviratu fungendum (neque hoc inest in Taciti verbis), sed idem ius fuisse iis, qui tribuni militum aut praefecti stipendia fecissent, inscriptionibus demonstrari iam ad illum Taciti locum in editione quinta annotavi. Quibus docemur plerosque, qui maiores honores petituri essent, et vigintiviratu et munere militari fungi solitos, velut Orellianis et Henzenianis 133. 693 (de qua vid. Henzen. p. 66). 773 (cum nota Henzeni p. 75). 822. 890. 2273. 2274. 2369 (= 2760, Henz. p. 200). 2379. 2759. 3044. 3046. 3113. 3135 (C. I. Gr. 1133. 1327). 3174. 3186. 3393. 3652. 3658. 3865. 4952. 5209. 5426.

numero 500 et Parisinum z numero 1576, perbonum utrumque (uter melior sit, discerni vix poterit neque multum refert), Leidensem L Havercampi et Nazarianum, quorum pretium accuratius constitui poterit, cum plene fuerint collati (neque enim dubito, quin Nazarianus adhuc Romae extet), Basileensem primum, paulo reliquis vitiosorem; eiusdem familiae quasi alteram partem efficiunt Einsiedlensis et Guelferbytanus quintus, quales eius scripturas retulit Cortius, non Dietschius, et, ut videtur, Commelinianus, aliquanto quidem superioribus deteriores et magis etiam mutili, sed tamen ne ipsi quidem neglegendi. His bonitate non comparandos esse alios codices, velut Turicensem et Monacenses quosdam, qui cum iis coniungi solent et coniuncti sunt etiam a Iordano, ut scripturis demonstratur, quas littera C notatas refert, facile intellet, quicumque scripturas eorum examinabit. Huic familiae adhibendus est alius generis codex Vaticanus orationum et epistularum, de quo meum iudicium semper idem fuit, quod Iordani, deteriore eum esse altera optima familia, sed qui complura vera solus servaverit et, cum non ex eodem codice ortus sit atque ii, quos supra enumeravi, in dissensu horum magnum pondus addat ei parti, quacum consentit, nisi hoc casui aut consilio, in quod pluribus incidere proclive fuit,tribuendum esse probabile sit. Ceterum cum tantum tribueret codici Sorbonnae Iordanus, valde miror eum secutum non esse, quod is verissime tradidit, sed in inscriptione Catilinae retinuisse *de coniuratione Catilinae*, indicem a Dietschio ex c. 4, 3 sine ulla idonea causa confictum. Haec enim legimus in fine Catilinae in¹ illo codice scripta: *C. Sallustii Crispi bellum Catilinae explicit, incipit bellum Iugurthinum*. Quos veros utriusque libri indices esse Quintilianus demonstrat III. 8, 9: *C. Sallustius in bello Iugurthino et Catilinae nihil ad historiam pertinentibus principiis orsus est*; qui profecto non diversa ratione *Iugurthino* et *Catilinae* usus esset, nisi ita in Sallustii libris scriptum reperisset.

Finem faciam in tribus Sallustii locis, quorum unus mihi duplici vitio laborare, duo a propositis mutationibus breviter defendendi videntur. Nam Cat. 10, 3 haec leguntur: *Igitur primo pecuniae, deinde imperii cupido crevit; ea quasi materies omnium malorum fuere*; at initio c. 11 *Sed primo magis ambitio*

senatus sententia, quod cupidius a Iordano receptum non admittunt sequentia Is ubi primum magistratum ingressus est, alia omnia sibi cum collega ratus ad bellum, quod gesturus erat, animum intendit, quorum prima inepta erant, nisi superiora ante magistratum a Metello initum gesta retulisset Sallustius.

ORATIONES.

1

2

3

4

5

NAME

ADDRESS

DATE

TIME

1

10:00

10:00

2

10:00

10:00

parte theologi, qui quantopere arte hermeneutica abusi sint, ut decreta semel sancita retinerent, non opus est exponere. Atque hi ipsi luculentissimo documento sunt, quanto cum detrimento disciplina aliqua in ea parte, quam cum altera communem habet, suorum finium angustiis se contineat. Nam iidem theologi, qui in hos errores incucurrerunt, in fontibus suis tractandis omnes reliquos diligentia et cura superarunt, neque ex ulla alia disciplina tot et tam copiosi de arte critica et hermeneutica libri profecti sunt. Hos omnes errores removet et depellit philologia, quae latissimo ambitu omnia antiquitatis monumenta complectens in nullas iudicii angustias compellitur neque ullis ecclesiae aut rei publicae legibus et decretis astricta de omnibus rebus libero animo iudicat neque divinum quicquam aut rectum existimat, nisi quod ratio et iudicium verum esse evicerint. Hoc quam verum sit, inde apparet, quod theologi saniores hermeneuticae artis usum debent Io. Aug. Ernestio, critica ars, quam nos quoque paulo ante acceperamus, in novo testamento primum recte exercita est a Carolo Lachmanno.

Pauca adicienda sunt de historicis. Qui, si antiquam historiam tractant, idem muneris quod philologi habent; sed plerique eorum, ut rei natura fert, media, plures etiam recentiora tempora perscrutantur. Itaque hi quidem in longe maiore fontium multitudine et varietate versantur quam philologi, sed artis criticae angustioribus fere finibus se continent. Ea enim maxime parte utuntur, quae in fide monumentorum investiganda versatur et ex pluribus eiusdem auctoritatis inter se discrepantibus quemadmodum verum eruatur. Atqui ad hanc rem vehementer prodest eius partis usus, qua verba veterum scriptorum restituntur. Haec enim ex omnibus criticae partibus firmissimis legibus comprehendere potest, eadem animum ad minima quaeque momenta attendere assuescit, subtilitate acuit, firmis argumentis insistere cogit. Accedit, quod naturalis ascensus est a minoribus ad maiora, quem qui neglexerit, vix recte ad haec pervenerit. Accipient igitur historici ex philologorum scholis, quibus qualiscumque antiquitatis liber emendatur et enarratur, severitatem et accuratam diligentiam in fontibus primum et ipsis rebus gestis tractandis, quoque accuratius hac disciplina usi fuerint, eo minus ad vagas opiniones et fallacia argumenta prolabentur.

Demonstrasse mihi videor vel in usui fore etiam theo-

lescentes ex his scholis percipient. Nam si ita omnes antiquitatis partes pertractatae atque expositae essent. nihil aut perpaucum ut desiderarentur. doctiores aut copiosa librorum supellectile instructi commentariis veterum scriptorum carere poterant, cum, ubicumque in aliqua re haesissent, ad illos libros recurrerent, quibus omnes antiquitatis partes accuratissime et uberime explicatas haberent. Dixi autem iam antea longissime nos ab hoc fine abesse, et cum rerum multitudinem et difficultatem considero, haud scio an numquam eo perventuri simus, ut nihil nobis agendum supersit. Sed vel sic semper commentariis opus erit iis, qui, cum philologi non sint, tamen antiquitatis monumenta cognoscere cupiant: explicandi erunt veterum libri et in litterarum universitatibus adolescentibus et in scholis pueris. Itaque hoc quoque hae scholae iis, qui philologiae student, praestabunt, ut hoc munus explicandorum veterum librorum, quod ipsi defugere aliquando neque poterunt neque debebunt, quemadmodum recte et ordine administretur, accipiant. Discent igitur, qui vere explicare librum aliquem cupiat, ei nullam partem esse neglegendam neque minorem curam rebus quam verbis impendendam, discent in primis rem in hoc genere difficillimam, modum. Nam quod antea dixi totius antiquitatis locos in veterum scriptorum libris enarrandis uberrime et accuratissime explicari, ne quis me eorum rationem probare existimet, qui non librum, quem tractant, explicare, sed eo ad omnes doctrinae suae copias coacervandas et effundendas abuti consuerunt. Eam studiorum nostrorum rationem eamque veterum librorum conditionem esse dixi, ut multa aliter explicari non possent, nisi quaestiones quaedam accuratissime excuterentur: in summa nihil magis tenendum arbitror, quam ne quid proferatur, nisi quod aut ad emendandum aut ad intellegendum librum plane sit necessarium.

Vidimus iam eas scholas, quibus veterum scriptorum libri corriguntur et explicantur, omnibus, qui in studia historica incumbunt, universam et communem horum studiorum rationem, qua sola re vere fieri potest, usu tradere easdemque omnium antiquitatis partium tractandarum luculentissima exempla proponere. Hae igitur scholae sunt, quibus exerceantur et quasi in arenam deducantur adolescentes, quibus, quemadmodum ipsi aliquid in his studiis efficere possint, instruantur. Quod si al-

terum utrum scholarum genus .omittendum esset, sine dubio rectius omitteretur, quo singulae antiquitatis partes summatim comprehenduntur, cum omnium rerum gravissima sit ratio atque via studiorum instituendorum, maximeque iis tradenda, qui ingrediuntur studia, ne semel in errorem inducti omni tempore gravissimis incommodis conflictentur. Itaque melius illi magistri, qui has scholas omnibus praeponebant et fere solas colebant, quam hi adolescentes, qui easdem neglegunt. Nos vero totius antiquitatis imaginem cum artis criticae et hermeneuticae usu et singularum rerum accurata pervestigatione coniungamus, ne aut in minimis quibusque acuti, quo haec referantur et qua re coniungantur, plane ignoremus aut imaginem illam coloribus suis destitutam quasi per nebulam aspiciamus.

tractandarum minuitur, cum non paucae sint, de quibus Latine dicere, si omnino licet, difficillimum sit et impeditissimum.

Haec mihi in mentem veniebant contra veterem morem, cum mihi invito in hunc locum progrediendum esset, quia, cum collega hoc officium deposuisset, unus inter ordinarios philologus supereram et novum consilium temporis brevitatem excludebatur. Neque tamen hoc mihi arrogo, ut meis argumentis rem confectam putem; sed, cum vacatione muneris mutandae rei occasio et opportunitas oblata sit, iis, penes quos harum rerum arbitrium est, hanc quaestionem disceptandam commendare volui. Qui si contra me pronuntiarint, plus vidisse eos quam me iudicabo. Neque enim nimium antiquitatis amorem in hac nostra¹ academia vereor, cuius praecipua gloria est, quod dux semper¹⁰ fuit et signifera ad veritatis et libertatis fines propagandos; quaeque alibi in multis rebus periculosa visa est libertas, ea hic semper a principibus nostris clementissimis liberalissimisque protecta est.

dito posuit; qua re effectum est, ut, cuius viri immortalis memoria erit, eius faciem, qualis senioris cara nobis et familiaris erat, etiam postquam a nobis discessit, tamquam vivi et praesentis intueremur, suavem simul et venerabilem.

A N H A N G.

1. Zu Afranius in Suetons vita Terentii.

An F(riedrich) R(itschl).

[*Rheinisches Museum f. Phil. N. F. XVIII. 1863. S. 319.*]

In der vita Terentii S. 33, 8 bei Reifferscheid hat die Hs. A *Hunc Afranius quidem omnibus comicis praefert, scribens in Compitalibus, Terentii non similem dicens quempiam*, und ebenso die übrigen Hss., nur *Terentio*. Ihnen entging nicht, was den Früheren entgangen war, dass in einem Verse des Afranius weder *similis* mit dem Dativ verbunden, noch die Genitivform *Terentii*, noch in dieser Verbindung *quempiam* gesetzt werden könne; nach andern Versuchen, welche Sie nicht befriedigten, glaubten Sie, dass die von Sueton angeführte Stelle des Afranius so gelautet habe:

Terenti numne similem dicent quempiam?

Hier ist Alles in bester Ordnung bis auf das *quempiam*. Statt dessen musste es in der Frage nicht weniger als in dem negativen Satze *quemquam* heissen. Denn wer so mit *quempiam* fragt, denkt sich Einen oder den Andern, welchen die betreffenden Personen dem Terenz vergleichen könnten; Afranius musste aber offenbar sagen, dass er sich Niemand denken könne, von dem man sagen werde, er gleiche dem Terenz. Nach den vergeblichen Versuchen etwas des Afranius Würdiges herzustellen, glaube ich, dass uns ein zufälliger Vers lange mystificirt hat und dass die Worte *Terentii* oder *Terentio non similem dicens quempiam* Nichts sind als eine Randbemerkung, welche den Inhalt der wahrscheinlich längern Stelle des Afranius angeben sollte und dann in Folge des Unverstandes der Abschreiber dieselbe verdrängt hat.

que iusiurandum ineptum esse. Librarii effecerunt voluit eam nubere et illi iurasse timuit ne a puella et Latro aiebat quoque.

Appianus historicus quod praef. extr. de se refert δίχαις ἐν Ῥώμῃ συναγορεύσας ἐπὶ τῶν βασιλέων, μέχρι με σφῶν ἐπιπροπεύειν ἤξιωσαν, non administravit munus procuratoris, sed honorem tantum consecutus est.

Idem b. Hisp. c. 24 scripsit Καρχηδονίων οἱ στρατηγοὶ δύο ὄντε λοιπὸν τὸ δύο Ἀσδρούβα, non καὶ δύο Ἀσδρούβα, et c. 26 τὴν στρατιὰν ἐς ἐπήκοον καλέσας, non ἐλάσας.

Falsum est quod idem tradidit b. civ. II. 88, C. Cassium Caesari post pugnam Pharsalicam Hellespontum traicienti se dedidisse.

INDEX AUCTORUM.

Afranius in Suetons v. Terentii p. 38
588.

Appianus praef. extr., b. Hisp. 24,
b. civ. II. 88 590.

Appuleius apol. 544 et 604 Oud. 39.

— de deo Socr. 5 283.

— met. V p. 372 281.

Caesar b. Gall. III. 7, 2 41.

— — V. 36 441.

— — VII. 32, 1 19.

— b. civ. I. 6, 7 422. 428.

— — I. 12, 1. 34, 1 19.

— — I. 85, 9 427.

— — II. 28, 1. III. 5, 2 19.

— — III. 28, 4 464. 465.

— — III. 35, 1 20.

— — III. 40, 5 70.

— — III. 105, 1 19.

— b. Afr. 34, 4 19.

— or. pro Bithynis fragm. (ap.
Gell. V. 13) 447. 327.

Calvus in Vatinius fragm. 335. 336.

Cassius Dio LIV. 26 483.

Catullus 5, 10 69.

— 68, 65 117.

— 74, 5 69.

Censorinus de die nat. 17 402.

Charisius p. 78 P. 97.

— p. 176 P. 405.

— p. (204 P.) 229 K. 336.

Cicero de inv. I. 33, 55 167.

— Brutus 19, 72 19.

— — 22, 87 62.

— — 69, 242 308. 310 Anm.

— — 94, 324 300.

— pro Roscio Am. 7, 20 42.

— in Verrem I. 39, 100 536.

— — V. 68, 175 144.

— de lege agr. I. 6, 19 19.

— de harusp. resp. 18, 38 457.

— pro Sestio 8, 19 19.

— — 15, 34 240 Anm.

— pro Caelio 5, 12 66.

— de prov. cons. 14, 34 458.

— pro Balbo 14, 33 458.

— in Pisonem 11, 26 461.

— — c. 13 460. 461.

— pro Milone 22, 58. 23, 61 461.

Cicero Philipp. II. 41, 106 462.

— — III. 9, 23 308.

— — VI. 4, 11 462.

— — VII. 6, 16 462.

— — VII. 8, 22 145.

— — VIII. 8, 23 463.

— — XI. 2, 5 464.

— ep. ad fam. I. 9, 4. 19 336.

— — II. 17, 1 465.

— — VII. 38, 1 136.

— (Caelius) VIII. 4, 2 32.

— (Caelius) VIII. 8, 5 429.

— (Caelius) VIII. 12, 2 32.

— — IX. 15, 3 136.

— — IX. 21, 3 546.

— (Plancus) X. 7, 2 62.

— (Galba) X. 30, 5 465.

— — XII. 19, 3 62.

— — XV. 11, 1 466.

— — XV. 21, 4 466.

— ad Q. fratrem I. 2 § 3 466.

— — II. 6, 6 31.

— — II. 13, 2 32.

— ad Att. VI. 3, 7 466.

— — VII. 11, 6 89.

— — VIII. 9, 4 467.

— — IX. 9, 1 456.

— — X. 8, 5 456.

— — X. 8, 6 466.

— — XI. 21, 3 141.

— — XV. 17, 1 467.

— de leg. I. 2, 6 402.

— — I. 2, 7 406.

— Tusc. IV. 12, 28 319.

— Tim. 12 66.

— de nat. Deor. II. 34, 87 278.

— de div. I. 26, 55 400.

— de off. I. 14, 36 71.

— pro Cornelio fr. 937, 41 Or. 465.

— ad Caes. I. III fr. 969 Or. 468.

— de iure civili in artem red. fr.

(bei Gell. I. 22) 408.

Claudius Rede I. 16 430.

— — II. 35 431.

Coloniarius liber in Grom. lat. 260, 1

204.

Corneliae epist. reliquiae 101 sqq.

Cornelius Nepos. Codices 4; de in-

scriptionibus praef. et vitt. 18.

Cornelius Nepos	praef.	4	10.	23.
—	Milt.	2, 4	2, 4	18.
—	—	3, 4	123.	
—	—	3, 4	34.	
—	—	4, 4	70.	
—	—	4, 2	42.	
—	—	4, 4	124.	
—	—	4, 5	8.	124.
—	—	5, 3	11.	68.
—	—	6, 3	8.	
—	—	7, 5	55.	
—	—	8, 3	18.	
—	Ar.	1, 2	23.	
—	—	2, 2	127.	
—	Them.	1, 1.	2	20.
—	—	2, 5	21.	
—	—	6, 2	125.	
—	—	8, 2	125.	166.
—	—	9, 2	10.	
—	—	9, 4	17.	126.
—	—	10, 3	12.	
—	Paus.	1, 2	40.	
—	—	1, 3	127.	
—	—	2, 2	55.	
—	—	2, 4	22.	
—	—	2, 5	68.	
—	—	3, 2	42.	
—	—	3, 4	22.	
—	—	3, 6	9.	
—	—	4, 5	5, 1	23.
—	—	5, 2	10.	
—	—	5, 5	26.	128.
—	Cim.	1, 2.	4	52. 55.
—	—	4, 2	47.	
—	—	4, 3	128.	
—	—	4, 4	126.	166.
—	Lys.	1, 1	27.	
—	—	1, 2	36.	
—	—	1, 5	37.	
—	—	2, 2	38.	
—	—	3, 2	41.	
—	—	3, 5	47.	
—	—	4, 3	128.	
—	Alc.	1, 2	26.	27.
—	—	2, 1	38.	
—	—	2, 3	39.	
—	—	4, 2	28.	
—	—	4, 5	52.	
—	—	5, 2	40.	
—	—	5, 6	45.	
—	—	6, 3	45.	(119.)
—	—	—	—	134.
—	—	6, 4	40.	
—	—	6, 5	52.	
—	—	7, 4	18.	41. 55.
—	—	8, 3	24.	134.
—	—	10, 2	28.	
—	—	10, 3	55.	

Cornelius Nepos	Alc.	10, 4	43.
—	—	11, 4	43. (119.)
—	—	—	132.
—	Thras.	1, 1	134.
—	—	1, 5	35.
—	—	3, 3	44.
—	—	4, 2	45. 145.
—	—	4, 4	81.
—	Con.	1, 1	46. 148.
—	—	3, 3	8.
—	—	4, 4	55.
—	—	5, 2	42.
—	—	5, 4	47.
—	Dion.	1, 2	47.
—	—	1, 4	48.
—	—	2, 1	23.
—	—	2, 3. 5	29.
—	—	5, 3	48.
—	—	5 extr.	46.
—	—	6, 3	49.
—	—	6, 4	148.
—	—	8, 5	166.
—	—	9, 3	55.
—	—	9, 5	12.
—	—	9 extr.	149.
—	—	10, 2	23.
—	Iph.	2, 1	149.
—	—	2, 2	23.
—	—	2, 5	49.
—	—	3, 4	26. 50.
—	Chabr.	1. 2	23.
—	—	1, 3	50. (119.)
—	—	2, 1	51.
—	—	3, 2	23.
—	—	3, 3	52.
—	—	3, 4	18.
—	Timoth.	1, 2	48. 61.
—	—	—	450.
—	—	2, 2	451.
—	—	2 extr.	152.
—	—	3, 4	153.
—	—	3, 5	55.
—	Dat.	1, 1	45.
—	—	1, 2	52.
—	—	3, 3	154.
—	—	4, 4	9.
—	—	4, 5	23.
—	—	6, 3. 5	53. 54.
—	—	7, 4	54. 155.
—	—	8, 2	9.
—	—	9, 1	55.
—	—	9, 2	44.
—	Ep.	1, 1	7. 155.
—	—	2, 1	173.
—	—	2, 2. 3, 4	56.
—	—	3, 6	69.
—	—	4, 4	10. 25.
—	—	4, 6	12.

Cornelius Nepos	Ep.	5, 2	57.
—	—	5, 3	11.
—	—	6, 4	10.
—	—	7, 1	7.
—	—	7, 5	177.
—	—	8, 2	155.
—	—	8, 3	58. 126.
			466.
—	—	40, 1	195.
—	—	40, 3	58. 158.
—	Pel.	1, 1	23.
—	—	2, 1	59.
—	—	2, 5.	3, 1 61.
—	—	3, 2	25. 63.
—	—	4, 1	65.
—	—	4, 3	195.
—	—	5, 1	158.
—	Ag.	1, 2	159.
—	—	3, 2	24.
—	—	2, 5	160.
—	—	3, 4	17. 160.
—	—	4, 1	18. 24.
—	—	6, 3	15. 65.
—	—	7, 1	66.
—	—	7, 4	26.
—	—	8, 2	47.
—	—	8, 6	52.
—	Eum.	1, 1	172.
—	—	1, 5	66.
—	—	2, 2	26.
—	—	2, 5	68.
—	—	3, 2	7.
—	—	3, 4	17.
—	—	3, 5	67.
—	—	3, 6	173.
—	—	4, 4	23.
—	—	5, 1	15. 174.
—	—	5, 5.	7 25.
—	—	6, 1	176.
—	—	7, 1	68.
—	—	7, 2	35. 68.
—	—	8, 2	52. 176.
—	—	8, 7	69.
—	—	9, 3	70.
—	—	10, 2	87.
—	—	11, 3	180.
—	—	11, 5	71.
—	Phoc.	2, 1.	4 57.
—	—	4, 1	180.
—	—	4, 2	72. 181.
—	Timol.	3, 3	181.
—	—	3, 4	73.
—	—	4, 3	24.
—	—	5, 2.	3 47. 55.
—	de reg.	1, 1	41. 183.
—	—	1, 3	74.
—	—	2, 1	12.
—	Ham.	1, 2	74.

Cornelius Nepos	Ham.	1, 3	75.
—	—	1, 5	44. 76.
—	—	2, 3	77.
—	Hann.	3, 1	24.
—	—	4, 4	184.
—	—	5, 1	221.
—	—	5, 2	77.
—	—	6, 1	16.
—	—	7, 4	185.
—	—	7, 6	191.
—	—	8, 1	77. 192.
—	—	8, 3	78.
—	—	9, 3	79.
—	—	10, 5	70.
—	—	11, 3	166.
—	—	11, 6	80.
—	Cat.	2, 2	81.
—	—	3, 1	11. 30.
—	Att.	1, 2	30.
—	—	1, 3	40.
—	—	2, 1	30.
—	—	2, 4	81.
—	—	3, 2	12.
—	—	3, 3	82. 84.
—	—	8, 1	85.
—	—	8, 3	35.
—	—	8, 4	7.
—	—	8, 5	85.
—	—	9, 2	24.
—	—	9, 4	193. 264.
—	—	9, 7	11. 166.
—	—	10, 5	24. 33.
—	—	11, 2	87.
—	—	11, 6	10. 88.
—	—	12, 3	78.
—	—	12, 5	12.
—	—	13, 6	33.
—	—	14, 3	89.
—	—	15, 1	90.
—	—	15, 3	32.
—	—	16, 1	84.
—	—	16, 3	90.
—	—	17, 1	91.
—	—	17, 3	34.
—	—	18, 1	91.
—	—	18, 3	92. 185.
—	—	18, 5	23. 195.
—	—	19, 3	92.
—	—	20, 1	94.
—	—	20, 2	10.
—	—	20, 3	182.
—	—	20, 4	68.
—	—	21, 1	26.
—	—	21, 3	196.
—	Fragm. ap. Gell.	VII. 18	63.
—	— ap. Plin.	VI. 2, 5	64.
Curtius	IX.	4, 21	147.

Dictys VI. 10 282.
Digest. XIX. 2, 24 § 4 282.
 — XLV. 1, 75 § 8 272.
 — XLVII. 10, 26 272.
 — L. 1, 18. 4, 14 § 5 517.

Dio vid. **Cassius**.

Dionysius Hal. ant. X. 52. 31.

Festus p. 458 M. 401.

Florus IV. 2, 79 281.

— IV. 12, 41 440.

Frontinus de aquis 99 294.

— — 102 449.

Fronto ad Ant. P. 8 p. 169 Nab. 538.

Gellius X. 28 407.

vid. **Caesar**, **Cicero**, **Cornelius Nepos**,
Sempronius Asellio fragm.

Granius Licinianus p. 39 ed. Bonn. 547.

Gromatici vid. **Coloniæ** lib.

tab. **Heracleenses** v. **Lex Iulia**.

Horatius sat. I. 1, 20 473.

— — 1, 28 472.

— — 4, 86 474.

— — 4, 104 sqq. 476.

— — 4, 107 sqq. 477.

— — 3, 47 497.

— — 3, 84 482.

— — 3, 85 498.

— — 3, 91 497.

— — 4, 48 482.

— — 5, 4 482.

— — 6, 19 sqq. 480.

— — 6, 24 483.

— — 6, 38 sqq. 485.

— — 10, 1—8 490.

— — 10, 36 494. 539.

— — 10, 44 499.

— — 10, 45 502.

— — 10, 63 505.

— — 10, 72 sq. 505.

Inscriptiones latinae.

Orelli-Henzen 486=785 326.

— 723 532 n.

— 750 530.

— 890 531.

— 2151. 2242 530.

— 2761. 3135 531.

— 3145 546.

— 3652 531.

— 3714 520. 546.

— 5003 531.

— 5354 326.

— 5428 251.

— 5447 530.

— 5477 531.

— 5954 530.

— 5999. 6006. 6007

531.

Orelli - Henzen 6023 530.

— 6456 251. 529.

— 6490. 6503 531.

— 6704 529.

— 7066 532 n.

— 7449 d α 536.

— 7421 v. **Lex Malac.**

Fabretti 484, 155 451.

Grut. 403, 5 431.

— 465, 5. 6 526.

Inscr. Regni Neap. 456 529.

— — — 5310 454.

Annal. inst. arch. XXXIV. 137 (tit.
Atheniensis Hadriani) 525.

Bullett. arch. a. 1863 p. 231 (Cn.
Baebii Tampili) 531.

Iustinus I. 6, 8 441.

— II. 3, 13 441.

— II. 6, 14 442.

— III. 4, 10 442.

— IV. 1, 5 442.

— V. 1, 3 446.

— VI. 2, 7 446.

— VI. 3, 9 447.

— VII. 1, 1 447.

— XI. 2, 1 444.

— XIII. 4, 10 445.

— XXVII. 1, 8 443.

Lex Iulia municipalis tab. **Her.**

— — v. 44 432.

— — v. 90. 100 527. 533 n.

— — v. 102 540.

Lex Malacitana c. 56. 515.

Livius I. 59, 12. 60, 1 42.

— III. 31 31.

— V. 34, 9 64.

— VII. 25, 7 175.

— IX. 5, 9 165.

— IX. 31, 2 203.

— XXI. 3, 4 186.

— XXIII. 43, 14 439.

— XXIV. 33, 6 169.

— XXXI. 11, 12 164.

— XXXII. 13, 4 440.

— XXXIV. 62, 13 166.

— XL. 34, 2 440.

— XL. 47, 4 166.

— XLIV. 38, 10 440.

Martialis III. 3, 4. IV. 77, 6 277.

Nepos vid. **Cornelius**.

Nonius p. 194 M. 401.

— p. 526 M. 89.

Ovidius ep. 16 (17), 251. 17 (18), 41 444.

— met. I. 545 277.

— — XV. 62 261.

— fast. III. 773 280.

— — IV. 383 485. 488.

Ovidius trist. II. 519 303.
 — — IV. 10, 27 484.
 — ex Ponto I. 7, 27 290.
 — — II. 3, 83 296.
 — — IV. 10, 25 445.

Plautus Trin. 872 182.

Plinius h. n. III. 3, 30 433.
 (534 n.)
 — — III. 12, 106 203.
 — — VII. 49, 165 298.
 — — XXVII. 2, 4 299 Anm.
 — — XXXV. 4, 21 494.

Plinius ep. I. 12, 2 273.

Plutarchus Caes. 2 448.
 — — 46 589.
 — Galb. 3 32.

Polybius VI. 19, 2 533 n.

Priapea 6, 1. 78, 1 445.

Probi epigramma 492.

Propertius IV. (III.) 21, 25 278.

Quintilianus inst. or. IV. 1, 21 273.
 — — IX. 2, 18 278.
 — — IX. 3. 56 335.
 — — IX. 3, 69 279.
 — — X. 1, 96 501.
 — — X. 1, 103 438.
 — — X. 1, 104 409.
 — — X. 7, 27 89.
 — — XII. 6, 1 322.
 334.

Sallustius. Veri indices Cat. et Iug. 542;
 inscriptiones et subscriptiones 536;
 codices 540.

Sallustius Cat. 10, 3. 11 in. 542. 453.
 — — 18, 3 452. (534 n.)
 — — 26, 5 454.
 — — 28, 4—31, 4 543.
 — — 29, 1 452.
 — — 32, 1 452.
 — — 34 71.
 — — 35, 3 452.
 — — 36, 5 453.
 — — 37, 4 453.
 — Iug. 13 71.
 — — 14, 3 178.
 — — 27, 4 536.
 — — 28 71.
 — — 43 543.
 — — 92, 5 454.
 — — 100, 1 454.
 — or. Cottae 11 78. 79.
 — hist. IV (ap. Non. p. 492 M.)
 43.

Scholia Bobiensia Ciceronis p. 310 331.
 332.
 — — — p. 316 334.

Scholiasta Gronovianus p. 382 310.

Sempronius Asellio fragm. ap. Gell.
 — V. 18 403.

Seneca contr. 1, 6 589.
 — — 19, 7 338.

Seneca ep. XVIII. 5 (108) 15 49.
 — — XIX. 5 (114) 17 409.

Spartianus v. Hadr. 3 526.

Suetonius v. Aug. 101 346.
 — de gramm. 11 502.
 — v. Terent. p. 33 588.

Tacitus ann. I. 4 354.
 — — I. 8 346.
 — — I. 9 41.
 — — I. 46 354.
 — — I. 32 355.
 — — II. 17 372.
 — — II. 31 372.
 — — II. 33 359.
 — — II. 41 534.
 — — II. 54 358.
 — — III. 18 534.
 — — III. 24 369.
 — — III. 33 373.
 — — III. 58 355.
 — — III. 66 356.
 — — IV. 3 359.
 — — IV. 13 358.
 — — IV. 51 354.
 — — IV. 68 71.
 449. 450.
 — — VI. 12 19.
 — — VI. 24 356.
 — — VI. 25 242.
 — — XI. 12 360.
 — — XI. 14 342.
 434.
 — — XI. 26 280.
 — — XII. 17 358.
 — — XII. 24 348.
 354.
 — — XII. 38 361.
 — — XII. 65 362.
 — — XII. 67 345.
 — — XIII. 15 358.
 — — XIII. 26 365.
 — — XIII. 44 334.
 — — XIII. 56 364.
 — — XIII. 63 449.
 — — XIV. 3 279.
 — — XIV. 7 284.
 — — XIV. 11 357.
 — — XIV. 24 348.
 — — XIV. 26 365.
 — — XIV. 31 ff.
 257.
 — — XIV. 39 265.
 — — XIV. 47 366.

Tacitus ann. XIV.	59	280.
—	XV. 43	349.
—	XVI. 9	366.
—	hist. I. 31	199.
—	I. 38. 39	204.
—	I. 42	205.
—	I. 52	200. 206.
—	I. 53	200.
—	I. 60	237.
—	I. 70	200.
—	I. 74	206.
—	I. 87	200.
—	I. 89	206.
—	II. 1	280.
—	II. 4	207.
—	II. 7	207.
—	II. 40. 49	208.
—	II. 21. 28	201.
—	II. 48	32.
—	II. 57. 68	209.
—	II. 76	279.
—	II. 86. 100	210.
—	III. 4	210.
—	III. 5. 6	211.
—	III. 40	210.
—	III. 43	212.
—	III. 46. 48	213.
—	III. 23	201.
—	III. 47. 56	214.
—	III. 62. 66. 71	215.
—	III. 72	216.
—	III. 73	202.
—	III. 74	216.
—	III. 84	202.
—	IV. 5	203.
—	IV. 44	216.
—	IV. 26. 33. 36	217.
—	IV. 39	217. 533 n.
—	IV. 40. 46	218.
—	IV. 56	204.
—	IV. 62. 71. 73	219.
—	IV. 75	220.
—	V. 42	212. 220.
—	V. 46. 23	221.
—	Agric. 6	318. 542. 528. 533 n.
—	7	234.
—	9	238. 524.
—	10	245.
—	11	246.
—	13 (10)	253.
—	16	237. 254.
—	17	267. 520.
—	22	247.
—	24	538.

Tacitus Agric.	30	252.
—	32	416.
—	33	251. 265.
—	35	270.
—	36	246.
—	39	248. 271.
—	42	537.
—	43	273.
—	44	511.
—	Germ. 14	391.
—	16	223.
—	19	224.
—	20	394. 396.
—	21	395.
—	31	226.
—	40	228. 395.
—	45	229. 231.
—	46	232.
—	dial. de orat. 3	274.
—	5	276. 283.
—	7. 14	284.
—	15	285.
—	17	288. 298.
—	18	341.
—	21	302. 312. 331. 341.
—	23	313.
—	24	316.
—	25	318. 319.
—	28	279.
—	30	320.
—	34	322.
—	35. 40	339.
—	41	341.
Handschriftliches zu Ann. und Hist. 343. 376; Handschriften der Germ. und des dial. 384. 393; Orthographie der Handschriften 344. 353. 360; Fehlerquellen und -Arten 379. 382.		
Thucydides I.	22	416.
Ulpianus XVI § 1 a		515.
Valerius Maximus IV. 3 ext. 1		147.
Varro de ling. Lat. I. 15		63.
—	VI. 44	39.
Vegetius IV. 1		278. 282.
Velleius II. 45, 2		34.
—	II. 26, 2	546.
—	II. 42, 3	326. 448.
Virgilius Aen. XII. 684		282.
Vitruvius V. 6, 8		283.
—	VIII. 1, 7,	67.
—	VIII. 6, 7, 1	282.
Vopiscus v. Probi in.		401.

